

EESTI KIRJANDUS

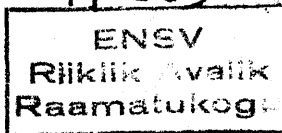
EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTHAL, J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN, L. KET-
TUNEN, J. KÖPP, J. LUIGA, A. SAARESTE

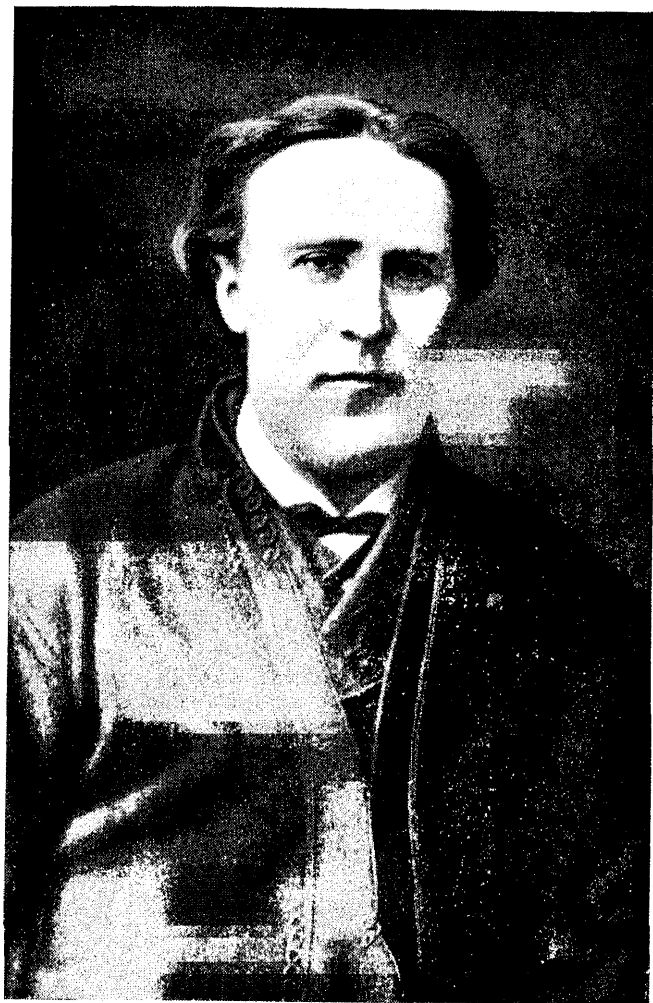
TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI**

KUUESTEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1922

SP. 289

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Ado Reinwald.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1922

XVI AASTAKÄIK

№ 3

Ado Reinwald

(sünd. 7. dets. 1847, † 8. veebr. 1922).

8. veebruaril s. a. lahkus jäädavalt siit ilmast vanem ärkamisaegne tegelane, Ado Reinwald. Teised ärkamisaja tegelased puhkavad ammu kodumaa mullas ja Ado Reinwald oli pea ainuke, kes nägi neid eesmärke ja püüdeid, mille poole püüdsid ärkamisaja tegelased, teostatuna ja täideläinuna oma silma ees: Ado Reinwald oli viimane (peale F. Kuhlbars'i), kes ulatas käe ärkamisaja vanemast kirjanikupõlvest noortele, et need ehitaksid edasi sealt, kus vanul on jäänud pooleli.

Tema elukäigu lõpulejõudmise puhul tuletame siin meele seda, mis on teinud Ado Reinwald oma pikal elueal, iseäranis aga kõneldes neist episoodest ja juhtumisist tema elus, mis on senini täiesti tundamatuks jäänud, aga siiski teda kui inimest, ärkamisaja tegelast ja luuletajat karakteriseerivad.

Ado Juurik — nii oli Reinwaldi esialgne nimi — sündis 7. detsembril (25. novembril) 1847. aastal Viljandimaal Uusna vallas Juuriku talus, kesk sügavaid metsi. Siin saatis laulik ka oma esimesed elupäevad mööda. Üksik talu, kaugel teistest elukohtadest, ümbritsetud suure paksu metsaga nagu roheline müüriaga, — säärane oli loodus, mis laulikule ta varaseil nooruspäevil esimesed muljed andis. Ometi ei saanud Ado Reinwald kuigi kaua siin omapärasel metsalooduses viibida, vähemalt sest ajast peale mitte, kui ta juba oma ümbrusest aru hakkas saama. Vast vaevalt viie-aastane oli ta, kui tema isa Jüri 1852. aastal Juurikult 8 versta kaugele, Tarvastu vallas olevasse Ilissa tallu ümber kolis, sest Ilissal olid palju paremad põllumaad kui Juurikul.

Ilissal oli loodus hoopis teisem kui Juurikul, rõõmsam ja avaram. Ilissa ei seisnud mitte enam kesk metsi, vaid lagedal väljal, kust silm ulatus vaatama kaugele üle

nurmede ja aasade, ilusaid metsasalku ja kaasikuid nägema. Ja oja jooksis loogeldes otse läbi õue. Ka sellel oli oma mõju lapse karakteri väljaarenemise peale, mis kujunes selle tõttu rõõmsaks ja avaraks.

Juba varakult hakkas Reinwald siin karjas käima. Karjapõli on jätnud järele lauliku hinge jäädava mälestuse, ning pärast, juba vanaeas, armastas ta sageli meelde tuletada neid aegu, mil ta Ilissal karjas oli käinud, ja jutustada neid tükke, mis nad Junnaga (nii kutsuti sulase poega), kes temaga ühes karjas käis, olid teinud, ja neid lugusid, mis neile olid juhtunud. Karjapõlvest pärit on ka Ado Reinwaldi sõprus ümberkaudsete talupoegadega.

Karjas käies sai Reinwald oma emalt ka esimest juhatust raamatuõppimises. Kui Ado Reinwald 13-aastaseks sai, saadeti ta Tarvastu Soone külakooli. Siin õppis Reinwald ainult ühe talve, sest tolleaegsed külakoolid olid üheklassilised, kus ainult üks aasta õpetust anti. Rohkem kooliskäimist kelleltki ei nõutud ja kauemini keegi tol ajal koolis ka ei käinud. Nii jäigi see ainukeseks kooliks, kus Ado Reinwald oli õppinud, „suurkooliks“, nagu ta hiljemini ise naljatades vahel armastas öelda. Pärast kooliskäimist tuli Reinwaldil kodus kohe ader ja äke kätte võtta ja ühes sulastega talutöid hakata tegema.

Ado Reinwald oli 14-aastane, kui ta oma esimese laulu luuletas. Selle laulu oli ta oma sõbra Padina Jaani palve peale teinud. Padina Jaan, kes Reinwaldist viis aastat vanem oli, tahtnud kosida üht talutütart, Padina Anne. Ann aga ei võinud Padina Jaani silma otsaski sallida. Padina Jaan tahtis siis Annele kätte maksta; tuli Reinwaldi juurde ja palus, et see Anne kohta laimulaulu kirjutaks. Reinwald oli ka nõus ja kirjutas. Asi aga läks laulu luuletajal halvasti. Laul puutus Anne isa kõrvu, kes selle üle hirmus vihaseks sai ja noore luuletaja kohtusse kaebas. Kohus mõistis Reinwaldile laimamise eest 3 rubla trahvi. Nüüd oli noor muusakumardaja hädas: kust võtta 3 rubla? Ent siin tuli laulu tellija, Padina Jaan, Reinwaldile appi ja maksis tema eest trahvi ära.

Pärast hakkas Reinwald ka muidu, ise oma tahtmise järele laule tegema. Juba karjapõlves, Ilissa palul karja hoides, oli ta tundnud suurt huvi kirjutamise vastu. Kord ostis isa talle pliiatsi, paberit tal aga ei olnud. Ado võttis siis laia valge laastu ja kirjutas ta äärest ääreni täis. Kirjutas kõik peale, mis aga meelde tuli, katsus laulegi luuletada. Ja kui laast täis, siis lõikus terava noaga laastu jälle valgeks ja hakkas uuesti kirjutama. Ometigi ei

olnud tal luuletamine nii kerge, sest talutööd võtsid kõik aja ära, vaheaegadel aga käskis isa magada. Adol ei jäänud siis muud nõu üle, kui aita minna ja seal lõunavaheaegadel ema kirstukaanel oma laule üles kirjutada. Ent isa, kes nõudis kanget tööd ja parajat puhkust, keelas pojalt ka selle ära. Jäid järele siis üksnes pühapäevad ja õised tunnid, kus Reinwald võis end Muusa teenistusse rakendada.

Küll oli Reinwaldi isal nõu poega rohkem koolitada ja talle kõrgemat haridust anda, aga saatus tõmbas valju käega kõigist neist kavatsusist kriipsu läbi. Poiss kujutas enesele juba rõõmuga ette, kuidas kõrgemas koolis võõraid keeli õpib ja siis paganamaale misjonäriks läheb. Reinwaldi vanemad olid mõlemad usklikud inimesed, ja nii oli Reinwald juba lapseas sügava usulise tunde omandanud.

Tähelepanu-väärt on siin üks juhtumine tema karjapõlvest, mis tema usulisi tundeid kavakteriseerib. Ado pidanud korra söögivahel heinamaal hobuseid hoidma. Kuis see ka nüüd juhtus, igatahes ei olnud väike mees mitte küllalt hoolas, nagu kunagi poisikese asi, ja hobused olid naabritalu Udsu heinamaale läinud ja Udsu peremees oli nad kinni ajanud. Ado isa oli hästi kuri ja poisil oli tubli nahatäis kindlasti oodata. Läks siis alla kaaskusse, heitis sinna põlvili ja palus Jumalat, et see ta nahatäiest päästaks. Parajasti samal ajal olid Udsu talu sead, kes enne kunagi Ilissa maa peal ei olnud käinud, Ilissa kartulitesse läinud ja Ado isa oli nad sealt kinni ajanud. Nii jäi Ado seekord nahatäiest ilma ja uskus, et Jumal tema palve kunlda oli võtnud ja tema nahatäiest päästnud.

Heas lootuses, et ta kord kõrgema hariduse omanikuks saab ja paganamaale misjonäriks läheb, muretses ta omale maakaardiraamatu, hakkas hoolega geograafiat ja paganamaid uurima ja luges misjonilehti. Isa varajane surm ajas ometi kõik need lootused nurja.

Isa oli tal parajasti sillakubjaks seatud ja pidi teesillutajate üle valvama. Seal sõitis sillakohtunik, kutsar pukis ja soldat tõlla taga, mööda teed. Saks oli pahas tujus, silmas sillakubjast ja karjus soldatile: „60 kepihoopi!“ Otsus saadeti ka kohe täide ja Ado isa, kes kogu teoorjuse ajal ainustki kepihoopi ei olnud saanud, nii virk oli ta olnud, toodi nüüd poolsurnult koju. Siin ravitsesid teda ta naine ja lapsed, aga tervis ei tulnud talle enam tagasi. Pealegi oli ta ennast kord jahil käies külmetanud ja nüüd, ihunuhtluse järele, raske tiisikusehaiguse saanud. Nii põdes ta siis aastate viisi, kuni heitis hinge veel täies meheas.

Kui Ado oma isa nii pekstult ja poolsurnult nägi koju toodavat, tekkis temas määratu viha nende vastu, kes olid selle kordasaatmises süüdi. Ja on siis arusaadav, et Ado Reinwald kogu oma eluaja ei võinud saksu näha ega nende poole hoida, vaid neid oma südame sügavamast põhjast vihkas. Ühes isa surmaga läksid Ado Reinwaldil hauda ka viimased lootused kõrgemasse kooli pääseda ja suuremat haridust omandada; ühes sellega tuli ka loobuda kõigist misjoniplaanest ja misjonitööst paganamail. Selle asemel aga tuli tal seda suurema hoolega oma talus töötada ja mõisale tegu teha, — oli ta ju nüüd ise Ilissa peremees. Oma poolelijäänud haridust katsus ta iseõppimise teel täiendada, iga eestikeelset raamatut selleks ära kasutades ja hoolega eesti ajakirjandust lugedes. Ka tema laialine kirjavahetus tolaeagsete eesti seltskonnategelasiga aitas tasandada tema puudulikku haridust. Kreuzwald üksi olevat talle üle 300 õpetliku kirja saatnud.

Ado Reinwald oli 20-aaastane, kui ta isa suri ja ta ise Ilissal peremeheks hakkas. Varsti, valiti ta ka abi-kohtunikuks. Siin tuli nüüd ka avalikuks see vihavaen, mis Ado Reinwaldi hinges sakste vastu hõõgus. Alati, kui mõis oma moonakatega ja talupidajatega kohut käis, mõistis ta viimaseile õiguse. Sellepärast pidasid viimased temast suurt lugu ja avaldasid talle poolehoidu ning olid alati valmis teda käsil kandma. Kui peakohtunik Jaak Roosson — Mulgi Jaak, nagu teda kutsuti — kes harilikult mõisa poole hoidis, vahel ise ei tahtnud kohut mõista ja kohtumõistmise Reinwaldi hooleks jättis, siis oli alati ette teada, missugune kohtu otsus on, ja võis kindel olla, et moonakas või talupoeg õigeksmõistetult koju läheb. Tuli siiski ette, et peakohtunik, kes moonakale oma mõniküm- mend hoopi oli mõistnud, otsuse täidesaatmise Reinwaldi hooleks jättis. Reinwald kutsus, kui otsuse täidesaatmisest enam kuidagi kõrvale puigelda ei saanud, süüdimõistetud oma juurde ja ütles: „Aja kasukat-särki selga ja mitu paari pükse jalga ja kisenda siis nii mis jõud kannab.“ Vallakasakale aga, kelle hooleks peksmine oli, ütles: „Sa löö nii kuidas juhtub: vahel vastu pinki, vahel vastu seinat!“ Ja kui siis moonakas viidi nuhtluskongi valla- kasaka ja vitsakimbu saatel, kostsid sealt tugevad vitsa- hoobid, ja karistatav kisendas nagu ratta peal. Mõisa- valitseja aga kaebas mõisaomanikule ära, kuidas Reinwald alati moonakatele õigust mõistvat ja nii mõisa huvide vastu talitavat. Mõisnik saatis siis kohe nõudmise välja, Rein- wald maksku jalamaid talu võlg ära.

Reinwald oli 1870. aastal Ilissa talu omale päriks ostnud. Nii tuli tal siis korraga 800 rubla välja maksta, kuna teistele taluomanikele, kes Reinwaldiga ühel ajal talud olid ostnud, talu võlg pika aja peale tasuda jäeti. Et Reinwaldil omal nii suurt summat käepärast ei olnud, pidi ta Holstre vallast kellegi rikka möldri käest raha laenama. Nii sai Reinwald mõisa võlast lahti ja hakkas oma Ilissa eest hoolt kandma. Ta seadis põllud neljaks, hakkas linu kasvatama ja asutas Ilissale suure viljapuuaia.

Ilissa muutus kogu Tarvastu vaimliseks keskkohaks. Nüüd õpime Ado Reinwaldi tundma kui agarat seltskonnategelast. Ta õhutas oma ümberkaudset rahvast, katsus teda virgutada orjaunest, milles ta senini oli suikunud, katsus laiendada tema silmaringi. Ärksamad talupojad ümbruskonnast tundsid Reinwaldi püüetele kaasa ja siis asutati Reinwaldi õhutusel selts. Seltsi pea-eesmärk oli laiendada seltsi liikmete silmaringi, iseäranis poliitiliselt; sellepärast kandis selts ka poliitilist ilmet. Seltsi tegevus seisis vististi kihutustöö tegemises sakslaste ja, võib olla, ka venelaste vastu. Et selts seesugusel kujul valitsuse poolt oleks ära keelatud, anti talle süütum kuju: pidi olema aina poissmeeste selts. Seltsi liikmed kandsid musta mütsi, mille järele ka kogu seltsi kutsuti „mustamütside“ seltsiks. Iga õhtu, kui talutööst vaba oldi, kogusid seltsi liikmed ja Ado Reinwaldi sõbrad — ja neid oli tal palju: kõik ümberkaudsed taluperemehed — avarasse Ilissa peretuppa, et peremehe ladusat kõnet kuulata, juttu puhuda kõigist maailma asjust ja sündmusist, ajalehest kuulda, mis laias ilmas sünnib, ja poliitilisi küsimusi harutada. Nii istuti koos sageli kuni hilja õhtuni. Kõigist neist koosviibimisist võttis osa ka Padina Jaan. Kui kõik teised juba olid läinud, istusid Ado ja Padina Jaan ikka veel laua ääres. Ja kui lõpuks ka Padina Jaan lahkus, saatis Ado teda välja, ja väljas, suure jalaka all, peeti veel hulk aega aru. Milles just see arupidamine nende vahel seisis, pole tänini selgesti teada, sest nad ise pole sellest kellelegi rääkinud. Aga niipalju kui mõnest järelejäanud kirjast näha, võib oletada, et nad politika üle kõnelid ja oma poliitilisteks vastasteks mitte ainult sakslasi, vaid ka venelasi lugesid. Sageli kõnelid nad isekeskis: „Jaa, kui vene lõvi päästab meid saksa karu käest, kes päästab meid pärast aga vene lõvi käest!“ nagu laulik pärast ka ise laulab:

..... ma metsalaanest loome heli
kord kuulsin haledasti kõrvu kõlavat:

Ma põlgan kõik — nad mulle võõrad mõlemad!

Mu ilus iseseisvus, kuldne emakeel —
neid hoiaks, lunastaks ma verehigis veel!

Iga uue laulu, mis Reinwald oli luuletanud, luges ta Padina Jaanile ette, ja Jaan kuulas pealt, kuidas lauliku suust tulid kuuldavale seotud kõnes ja kaunis laulus need mõtted, mis mõlemaid vaevasid. Ning nende laulude seas on palju niisuguseid, mis kunagi trükivalgust pole näinud, eriti aga sääraseid, mida tol ajal ei oleks lubatud avaldada.

Peale nn. „mustamütside“ seltsi hakkas Ilissal koos käima ka Aleksandri kooli asutamise kohalik komitee, ja Ilissa ruumikas saalis peeti kõne- ja kihutuskoosolekuid Eesti Aleksandri kooli kasuks.

Reinwaldi tegevusel asutati Tarvastusse ka näiteselts, mis mitmed etendused Ilissal toime pani.

Varsti hakkas Ado Reinwald ümber vaatama ja omale eluseltsilist otsima, kellel oleks: lille ilu, linnu lahkus ja mehe mõistus. Leidis viimaks ühe, kes talle näis meeldivat, iseäranis siis veel, kui see peast ette luges ühe Koidula poliitilise laulu. Jaanipäeval, 24. juunil 1875. aastal peetigi Ado Reinwaldi pulmad Anna Lipp'uga.

Aga ka naisemehe põlv ei suutnud Ado Reinwaldis raugendada töötamishimu oma rahva kasuks. Peale seltside asutamise katsus Reinwald ka veel teisel teel rahvast ärata. Olgugi, et ta ise kuigi suurt kooliharidust ei olnud saanud ja oma haridust iseõppimise teel katsus täiendada, tundis Reinwald siiski hariduse suurt tähtsust ja asutas oma tallu, Ilissale, kooli, kus ta kaks venda, Jaak ja Jaan, õpetajaks hakkasid. Et suurem osa lapsi, kes Ilissal koolis käisid, veneusulised olid, käis ka vene preester kooli katsumas. Varsti hakkas see Ilissal ka palvetunde pidama, ning lootis, et ka Reinwald vene usku läheb, nagu ta kaks venda. Reinwald aga vastas kindlal sõnal, et ta kogu eluaeg hobustki ei ole vahetanud ja ei hakka nüüd ka usku vahetama.

Varsti aga hakkas Reinwaldi käsi Ilissal halvasti käima. 1881. a. kevadel, kui ta ise kaugel Tartumaal pidul oli, põlesid tal talu hooned maani maha. Nüüd pidi ta raha laenama, et neid uuesti ja ilusasti üles ehitada. Reinwald pidas ise kohtumehe ametit edasi, ja see võttis tal hulga aega ära, nii et talu tööd suuremalt osalt naise ja sulaste hooleks jäid. Selle tagajärg oli, et talu enam niipalju sisse ei toonud, nagu ta oleks pidanud tooma. Vend Jaan oli Narva läinud ja seal trükikoja asutanud. Sellele laenas Ado Reinwald masinate ostmiseks

ja ajalehe „Virmalise“ väljaandmiseks raha. Ka võlgu oli tasuda. Ta oli sunnitud uusi laenusid tegema, kuid nende tasumine käis tal üle jõu. Ilissa talu müüdi kohtu teel ära ja tema omanikuks sai Tartu sadulsepp Tenz. Talu hinnast oleks Reinwald omale veel 3000 rubla pidanud saama (talul eest saadi 7000 rubla, võla suurus oli aga 4000 rbl.), aga ka neist 3000 rublast jäi ta ilma: Reinwald oli mõisale oma talu võla ära maksnud, see aga oli krepostiraamatust maha kustutatud, ning see raha nõuti Reinwaldi käest uuesti välja. Küll tehti viimaks kindlaks, et mõisavõlg Reinwaldil siiski enne tasutud oli, ja saadeti uuesti sissenõutud raha Ilissa peremehele tagasi; Ilissa peremees oli aga nüüd juba Tenz. Nii jäi Reinwald sellest rahast ilma. Küll lootis Reinwald oma Ilissa talu jälle tagasi saada, uskus, et tema suguvennad tagasi ostavad oma laulikule tema talu, aga see jäigi ainult lootuseks. Kord antigi küll siseministri poolt luba avaliku rahakorjanduse toimepanemiseks, et Reinwaldile ta talu tagasi osta, aga ka sellest pole midagi välja tulnud. Nii oli Reinwald sunnitud välja minema Ilissalt, mis nii armas tema südamele oli olnud, kus ta nii vaimustavalt oli laulnud ja kelle rahva hariduse ning hea käekäigu heaks ta nii palju tööd oli teinud.

Esiti läks Reinwald Tartumaale oma tädi juurde Jakobi tallu korterisse. Esialgse arvamise järele pidi ta sinna ainult paariks kuuks jääma. Need paar kuud muutusid aga 1^{1/2} aastaks, ja kogu see aeg pidi Reinwald võimatu viletsais oludes elama. Õnnetus taluga oli Reinwaldi sügavalt tabanud ja, olgugi et ta seda välja ei näidanud, kauaks ajaks isegi tema alati tugeva energia halvanud. Ei võinud nüüd enam juttugi olla sellest agarast seltskonnategevusest, mida avaldas Reinwald Viljandimaal elades, kuna ju just see tegevus tema elu õnnetu pöörangu osaliseks põhjuseks oli olnud. Arusaadav, miks laulik nüüd lõpetas luuletamise ning ta sulest sest ajast peale enam laule pole ilmunud: elu tõmbas karmi käega kriipsu läbi kõigist luuleplaanidest, ja Reinwald pidi iseenda ja oma perekonna ülespidamise eest hoolt kandma. Nii hakkas ta Tartu kaupmeestele kalendreid tegema ja nende jaoks laule luuletama. Üldse on terve Tartumaa ajajärk, see on aeg 1893. aastast peale, Reinwaldil ajajärk täis kibedat eluvõitlust, mil Reinwald sunnitud oli „kõhu“ pärast oma kõrget luuleandi rahateenistusse panema, sealjuures isand Näljaga tihti tutvust tehes, kes Reinwaldi sageli oma kondilise käega paitas. Tartumaa ajajärgus on Reinwaldil siin-seal

küll ka mõned rahulisemad silmapilgud, silmapilgud, kus teda ta tütre oma käsitööga toetavad, kuid tütre saavad mehele, nende perekonnad kasvavad, ja vanapaar jääb jälle iseenese aidata. Et üriolud viletsad, puudusega võitlev üürnik liiga veerev ollus (Reinwald elas üürilisena Nõo Jakobil umbes 1¹/₂ a., Andresel umbes niisama palju aega, kaupmees Barabanovi juures samuti 1¹/₂ a. ja Ropka Kleinil 6¹/₂ a.), siis katsus Reinwald oma kalendritööga niikaugele rabelda, et enesele kindlamat peavarju saada. Tartu riidekaupmehe M. Jänese abiga, kellele ta mitu aastat järgemööda kalendreid tegi, läks Reinwaldil korda Elva enesele väikese maja ehitada. Kuid saatus tahtis jällegi teisiti: perekondlikel põhjusil läks maja vanema tütre mehe kätte, kes maja ära müüs. Reinwald kolis oma noorema tütre juurde Aru valda, elas seal umbes aasta ja ostis siis Elva ligidale enesele majakese, kus ta oma viimased eluaastad elas ja viimaks hingegei heitis, viimastel elukuudel lapsearusse tagasi langedes.

Nüüd puhkab laulik maamullas Tartu-Maarja surnuaial. Maga rahuga, kallid laulik! Sa oled oma osa elus ausasti täitnud.

Seda, mis Reinwald kui hingegeas luuletaja meile annud, ei ole mitte palju, ja tema luuletuskogude arv on võrdlemisi väike. Neist oleksid nimetada: „Viljandi laulik“ I anne (1869), „Viljandi laulik“ II anne, „Viljandi laulik“ III ja IV anne ja lõpuks „Laulud“ (1904), kuhu kogutud Reinwaldi luuletused parandatud ja täiendatud kujul.

Luuletuskogud „Õitsi ööpik“ (1886) ja „Naljakannel“ ei ole mitte Ado Reinwaldi omad, nagu seda M. Kampmann küll oma „Kirjandusloo peajoonte“ II jaos ekslikult arvab, vaid need on Reinwaldi venna Jaani omad, kes „Virmalise“ toimetajaks olles vastaserakonna tegelaste kohta vemmalvärse kirjutas.

Peale ülemaltähendatud luuletuskogude on Reinwaldi sulest veel ilmunud näidend „Bagdadi kalif“ ja küti-juttude kogu „Rasva Jaak“ (1902).

A. Perandi.

Meie algupärane ilukirjandus 1921. a.¹⁾

Aasta ilukirjanduse loometoondangut kokku võttes on tavalikult moeks olnud neist andmetest teha järeldusi kirjanduse tõusu või mõõna kohta, karakteriseerida ta oleviku iseloomu, otsida tuleviku sihte, eritella voole. See toiming iseenesest on huvitav ja õpetlik. Kui andmed on, miks siis mitte teha järeldusi! Kuid enne kui järeldusi teha, peab tundma õppima andmete eneste iseloomu. Nii tuleb siis ka meie algupärase ilukirjanduse möödunud aasta „saaki“ selgitada selle poolest, mis ja milleks ta andmeid pakub: kas pildistab ta meie ilukirjandusliku loomistöö või lihtsalt raamatuturu seisukorra momenti?

Sean kohe alguses üles väite, et läinud aasta ilukirjandusline „trükk“ meile mitte ustavat pilti ei paku meie kirjanikkude loomevõime ja püüete silmapilgu-karakterist ega temperamendist, vaid ainult näitab, missuguses seisukorras viibib meil praegu meie kirjastusäri. Kirjastamis-olud omakord öeldakse aga rippuvad olevat lugejakonna isesugusest majanduslikust olukorrast ja hinge-elulisest pöördest.

Kurdetakse üldiselt, et lugeja on jäänud kirjanduse vastu passiivseks, et ta raamatut ei osta. Mul ei ole mitte küllalt selge, mis selle lugeja „passiivsuse“ all silmapilgul peab mõistma. Kas seda, et meil praegu raamatut üldse vähem ostetakse kui varemadel aegadel? Või seda, et meil ei osteta niipalju raamatuid, kui neid trükitakse? Senikui ükski kirjastus omi hädaldamisi lugeja passiivsuse üle arvudega pole tõendanud, kaldun isiklikult arvamisele, et lugeja ei jõua niipalju raamatuid osta, kui neid trükitakse. Meie kirjastuste arv pole kunagi varem nii suur olnud ja kunagi varem pole nii palju eestikeelset raamatut turule visatud, kui viimastel aastatel. Meie eesti raamatuturg oma väljaannetega on endisega võrreldes otse uputuslik. Paljudel ühiskonna liikidel ja kutsetel on eestikeelse raamatu ostmine otse sunduslik ja möödapääsmatu (koolikirjandus, kutse-käsiraamatud jne.), mispärast eestikeelne raamat tingimata mitmekordselt nõutavam kauba-aine on kui ühelgi varem eesti raamatuturu ajajärgul.

Nii võib juttu vahest ainult sellest olla, missuguses proportsioonis tüht või teist liiki raamatuid ostetakse. Ning

1) Eesti Kirjanduse Seltsi aastakoosolekul 5. märtsil 1922. a. Tartu ülikooli aulas peetud kõne.

on arusaadav, et kui raamatu tarvitaja üht liiki raamatuid enesele paratamata peab muretsema, seda teinekord isegi väga suurel arvul tegema peab, et ta siis „vaba“ kirjanduse muretsemisega ettevaatlikum on, juba ainelistel põhjustel. Ilukirjandus käib aga just selle „vaba“ kirjanduse hulka, välja arvatud vahest teosed, mis kuuluvad kirjanduslukku ning vähemalt õppivale noorsoole ja ta õpetajatele on möödapääsmatud.

Peab silmas pidama, et meie raamatuturu seisukord viimastel aastatel on põhjalikult muutunud. Kui „Siuru“ ja „Odamees“ vältava kirjastamisseisaku järele uue hooaja avasid, oli raamatuturg näljas. Mis vähegi kuidagi kirjandus, oli „läbi“ müüdud. Tühi ei olnud ainult meie raamatuturg, ka Venemaa pakkus sama pilti ja saksa raamat polnud ammu enam kättesaadav olnud. Sõda oli inimesed vaimliselt näljutanud. Noorsugu viibis frondil, raamat oli ainuke vaimutoit, mis kergesti kaasavõetav. Eesti ainuke uus raamat, mis turule läks, oli — ilukirjandus. Ei olnud midagi muud lugeda ja osta kui värsket ja moodsat kirjandust.

Silmapilgul on eesti ilukirjandus ainult tilluke protsent meil ilmuvast trükikirjandusest. Vene raamat hakkab turgu laiutama, saksa kirjandusega oleme üle külvatud ja saksa raamat on odav. Ma ei taha meie lugejat vabandada, kui ta vähem ostab, kui ta võiks, kui ta raamatu ostmisel rohkem praktiline kui luuleline on. Kuid tahaksin siin arvustikku saada, mis seniseid „platoonilisi“ hädaldamisi lugeja passiivsusest arvudega tõendaks.

Meie raamatuturu kriisi ainult lugeja passiivsusega igatahes seletada ei saa, siin peavad ka veel teised „arusaamatused“ olema. Raamatunälja päevaldel „läks“ kõik, mis turule tuli — see kasvatas kirjastajate isu ja kirjaniku temperamenti. Lugeja nõudis raamatut, kirjastaja käsikirju ning kirjanikud, meelitatud neist „suurtest“ ja „ennekuulmata“ honoraaridest (muidugi paberinullides, aga nullid imponeerisid!), tegid siis ka kõik, et need käsikirjad kunagi enam otsa ei lõpeks. Kellel uue loomine kuivama kippus või tarvilises tempos ei edenenud, see kraapis vanu asju ja oma „järelejäanud pabereid“ kokku ning saatis tulle, et vaimlisele elule ärganud lohe seda võiks neelda!

Meie kirjanikkudel tekkis neil asjaoludel illusioon, et Eestis on korraga võimalik kirjanikuametist ja puhtast luuletamisest... mitte ainult ära elada, vaid isegi päris viisakalt „ära olla“, kui aga aastas oma tarviliku arvu käsikirju olid trükki saatnud... sest trükki läks kõik,

mida kirjanik ise „käsikirjaks“ pidas. Mõned kirjanikud läksid hasarti ja tahtsid endid isegi mustade päevade jaoks kindlustada, ning lastele ja lastelastele suuri pärandussummaksid vaimus järele jätta... need praktilised mehed müüsid endid kirjastajatele hoopis maha... nii kuuekümne tuhande marga eest tükk, nagu sellel kuldsel ajal seda otse avalikkudel lehe kuulutustel kõigile teatati.

Kui nüüd aga raamatuturul esimene nälg kustutatud, praktiline nõudmine kooli- ja õpperaamatute poole pöördus, väljamaa kirjandus kättesaadavaks sai, aga meie kirjastused ikka veel vana hea optimismiga kõike kirjastasid, mis kirjanikud sama optimismiga olid kirjutanud, siis tekkis üleproduktioon ja kriis selle tagajärjel. Raamatuid ei jõutud nii palju osta, kui neid trükiti. Kirjastajate kapitalid jäid seisma trükitud paberi alla. Ja kirjanikud ei saanud enam kätte oma honoraare. Kelle kirjaniku käsikirjad trükitud olid ja kes lootis saadaoleva honoraariga rahulikult uute teoste loomisele asuda, pidi proosaliku leivateenistuse järele ümber vaatama. Teisel kirjanikul olid jälle vanad käsikirjad alles kirjastamissappa seisma jäänud; mis mõte oli veel uut luua, kui keegi trükki ei võtnud, kui honoraaride maksmine tegelikult oli hoopis moest läinud! Meie kirjanikud on siis seisukorras, kes päris tehnilistel põhjustel „tulevikuinimesteks“ on saanud ja ainult tulevikule produtsseerivad. Nad loovad tulevikule; mis ilmuda jõuab, see on juba minevik. Olevikku nende jaoks nagu ei olegi.

Kirjastuste kapitalid ei seisa trükimusta all mitte ainult raamatute rohke ilmumise tagajärjel, vaid et ka raamatute „trükid“ haruldaselt suureks on kasvanud. Niipalju kui mäletan, trükiti enne sõda ilukirjanduslisi teoseid 1000—2000 eksemplaris. Ja müüdi siis kümme-kond aastaid, enne kui teise trükini jõuti. Nüüd trükitakse aga 4000 ja 6000 eksemplari vahel ning ollakse õnnietud, et trükk paari aastaga läbi ei jookse.

Kõike seda kokku võttes peaks küll enam-vähem selge olema, mis andmed need on, mis pakub meile 1921. a. ilukirjanduse raamatukogu. Need on raamatud, mis kirjastustel „võimalik“ on olnud turule saata. Meie kirjastused tegid „suurel hooajal“ ja ka veel vähe hiljemini määratul arvul lepinguid, omandasid käsikirju mitmeks ajaks ette. Tehti lepinguid uudiste kohta, anti kohustusi teiste ja kolmandate trükkide kohta. Kui siis kriisi tunnismärgid ilmusid, olid kirjastused vanade lepingutega koormatud, ja mineval aastal oli kirjanikul juba väga keeruline ning isegi võimatu uutele käsikirjadele kirjastajat leida. Kirjas-

tajad ei võtnud vastu uusi käsikirju ega maksnud honoraare... kirjanikul oli õigem töid lausahtlis hoida ja paremaid aegu oodata.

Sellest suurest käsikirjade virnast, mis kord heade lootustega omandatud, lasti esimeses joones välja muidugi uudised. Veel 1920. a. leidub rohkel arvul värskema loomistöö saavutusi. 1921. a. on värsket loomistööd äärmiselt vähe, see aasta on meie kirjastustel olnud vanade lepingute jõudumööda täitmine suurte hiljaksjäämistega antud tähtaegades.

Tarvitseb ainult pealiskaudset pilku heita aasta toodangu peale ja teie näete, et see on olnud teiste ja kolmandate trükkide aasta: kas faktiliselt või kaudselt — laialipillatud palade koondamine eri-väljaandes. Vanematest lüürikutest on korratud uutes trükkides ja väljaannetes Kuhlbarši, Sööti jne. Noorem lüürika pakub pilti: Adsoni „Henge palango“ kolmas trükk, Alle „Üksinduse saartele“ teine trükk, Barbaruse „Kolmnurk“, mis on valik varemini ilmunud kogudest, Suitsi „Tuulemaa“ teine ja „Elu tuli“ kolmas trükk. Jutustavas ilukirjanduses sama pilt: Saali, Bornhöhe, Petersoni, Wilde ja Mändmetsa teoste uued trükid. Noorematest on Tammsaarel ilmunud „Raha-auk“ ja „Pikad sammud“ teises trükis, Metsanurgal romaan „Vahesaare Villem“ teises trükis, Tuglasel „Felix Ormusson“ ja muud vanemad „korjandused“ uutes trükkides, Mõtslane on end uuesti trükkida lasknud ja Jaan Lattiku „Meie noored“ jõudsid neljanda trükini. Näitekirjanduses on trükitud Kitzbergi näidendeid uutes väljaannetes. Ei ole kunagi varemini olnud nii suurt mineviku uuesti päevavalgele toomist kui aruande-aastal. Selle tegevuse vastu ei ole midagi ette tuua. Paljud teosed, mis korduvates trükkides ilmunud, ei ole kaugeltki vananenud, teistel on oma ajalooline tähendus ning huvitus. Kuid ometi on meie kirjastuste suur osa energiat ja kapitali läinud mineviku kirjanduse elustamiseks, mis ajajärgu kohta on karakteristlik.

Kuid müügiltp lõppenud raamatute uute trükkidega ei lõpe kaugeltki veel meie kirjastuste „vanade lepingute jõudumööda täitmine“, millest osa langenud eelmise aasta peale. Selle „ülejäägi“ hulka peame lugema — et näitust tuua — raamatud, nagu A. Kitzbergi „Külajutud“, K. Rumori „Siiruviirolised“, Milli Mallikas'e „Vested I“, M. Sillaotsa „Kodukäijad“. Ka need raamatud sisaldavad lähema ja kaugema mineviku kirjandust, kuigi nad eri-väljaandena on uudised. Nad on sugulased üldise püüdega, kirjanik-

kude endisi laialipillatud töid koguda ja kättesaadavaks teha, mis iseenesest on kõigiti arusaadav ja loomulik nähtus.

Selle juures ei ole meie kirjastused veel kaugeltki suutnud kõiki vanu lepinguid täita. Ootavad veelgi kirjastamist varema ja hilisema aja tooted, uute trükkide või uute koondamiste näol, ootavad korda käsikirjad, mis lepingu tegemisel uudised olid, kuid milliste lepingute „jõudu mööda“ täitmata jäämistel need „uudisedki“ seistes vananenud ja mineviku kirjanduseks on saanud, nagu vananevad niisama trükivalmis käsikirjad kirjanikkude lauasahtlites, kirjastajat leidmata. Kui kirjastamisvõimalused selles tempos edasi arenevad, nagu silmapilgul näha, siis jätkub kirjastustel seda eelmiste aastate sabasseisvat ülejäaki veel mitmeks ajaks kirjastada, ning meie ilukirjanduse aasta-ülevaated tegutsevad rohkem kirjanduse ajaloo kui oleviku värskel loomistööga.

Niisugused on „andmed“ ja „faktid“ meie nõnda-nimetatud „1921. a. algupärase ilukirjanduse toodetest“. Need andmed puudutavad ja iseloomustavad rohkem meie „uemat kirjastamist“ kui „uemat kirjandust“. Kui keegi 1921. a. ilmunud algupärase teoste najal meie kirjandusliku loometoodangu kohta sisulikka järeldusi mõtleb teha, siis ei saa seda muidugi keelata. Kuid minul on see kindel äratundmine, et neil andmetel võib kõnelda meie raamatuturu seisukorrast, meie kirjastuste kriisist, lugeja passiivsusest, kirjaniku majanduslikust ja vaimlikust kitsikusest — kõige sellega puudutame oleviku nähtusi. Kuid järeldada sellest kas kurba või rõõmustavat pilti meie loomistegevuse silmapilgu sisust ja kunstilisest tasapinnast... seda tasapinda meie ei tunne, seda pilti, mõni üksik juhus maha arvatud, meie kirjastusolud näidata ei saa — meil puudub tehniline võimalus kokku puutada oleviku kirjandusega, mis seda ka tõesti oleks.

Kui meie algupärase lüürikaga algust teha, siis esinevad uute väljaannetega kolm nooremat poeti: Visnapuult „Hõbedased kuljused“, Kärnerilt „Ajalaulud“, Allelt „Carmina barbata“. Ma ei tea, kui kaua need käsikirjad trükisabas on oodanud ja mitmest kirjastusärist nad, enne Gutenbergi kunstiga sobimist läbi käisid. Kuid Kärneri „Ajalaulude“ kohta mäletan, et nende ilmumine tugevasti venis, et nende ilmumine oleks võinud üheaegne olla Visnapuu „Taliharjaga“, mille paigu algaski meie ajalaulude hooaeg. Selle trükis viivitamise tagajärjel tundubki Kärneri kogus palju korduvana, mis aasta varemini ilmus oleks tundunud värskena ja uudisena.

„Ajalaulud“ kuuluvad Kärneri paremate saavutuste hulka, tunnistavad mitte ainult andest, vaid ka küpsusest. Võiksimel veel konstateerida, et Kärner oma ajalauludes proletaarlistele motiividele konkreetsemalt ja sisulikumalt suudab lähemale astuda kui luuletajad lagunenud Siuru perekonnast oma puhtboheemilise käremeelsusega. Kärneri ajakarmuse kujutuste kõrval tungib järjest läbi poeedi õrn hingeline põhitoon ta lüürilise nukruse varjunditega. Stiililt moodsa kooli harrastaja, ei lahenda Kärner oma luuletustes ometi mingid erilisi puhtvormilisi probleeme, vaid tema luuletusi kannavad enne kõike idee, mõte ja tundmus, millele vorm abinõuks.

Ajalaulud kitsamas mõttes on ka Alle „Carmina barbata“, täiesti vastakpoolsed ja erinevad poeedi varemini ilmunud kogust „Üksinduse saartele“, mis imiteeris ja meeolutses. Selles uues kogus poeet tegutseb, tungib peale. Alle ajalaulud oma üldilmes on mingid „päevakaja-salmid“, kirjutatud kodanluse ärritamiseks ja salvamiseks. Sõnaline väljendus on astunud, teatavat individualiteeti alal hoides, Barbaruse jälgedesse, on jõhker-küüniline oma naturalistlikus fraasipildis ja -võrdluses.

Visnapuu „Hõbedased kuljused“ on kokku pandud ajalisel väga lahkuminevatest lademetest. See kogu on uudis peajasjalikult selle poolest, et need luuletused esimest korda kogu aeg trükitis ilmuvad. Selle kogu „futuristliku“ loomuga palad raamatu esimeses osas kuuluvad nähtavasti „Momendi“ ajajärgu roheliste päevade ümbrusse. Osa luuletusi, mille erikutses on edustada nõndanim. „kaugele minevaid musikaalseid ja arhitektoonilisi printsipi“, on pärit vist „Siuru“ õitseajalt. Kõige värskemana tunduvad „Kõnelused Issandaga“, kuigi neis stiililiselt valitseb „Amores'e“ iroonia ja naturalistlik fraas, nii siis ka tükike minevikku. Kuid „Kõnelusi Issandaga“ võiks väga hästi võtta ka „ajalauludena“, milledes „Taliharja“ härdameelsuse asemele on astunud küünilis-pateetiline selja sirgeksajamine selle Looja ees, kelle Visnapuu on teinud oma enese näo järele.

Meie moodsat lüürikat üldse karakteriseerides, mitte niipalju ideelises sisus („ajalaulude“ moodiminekl) kui stiilitunde murrangus, võiksimel juba teist aastat tähele panna märke: kainenemist romantikas, võõrdumist ta „suurt-sugu“ salongmaneeridest — naturalistliku fraasi kasuks; loobumist meeoludele allumisest, passiviteedist, temperamendi ja aktivismi kasuks. Ühe sõnaga — tung naiselik-meeolotsevast lüürikast mehelik-tegutsevasse lüürikasse.

Impressionismilt ekspressionismile. Meie lüürikas kaob sileda lõua ja friseeritud pea mood, poeedid kasvavad habemesse ning kirjutavad karuse peaga habemikka laule. On saanud tooniandvaks Johannes Barbaruse kool.

Kauaks meile jätkub Barbaruse ekspressionistliku temperamendi ja naturalistliku pildiga stiil, seda ennustada on raske. Mida rohkem vaibuvad tormid ühiskonna ülespaisatud elemendis, mida normaalsemaks muutuvad ajad, seda vähem on põhjust ja potentsi ka poeedil oma tundmusi ning nägemusi käsigranaatidena välja paisata. Minul on tundmus, et just sellel kärarikkal eksplodeerival stiilil ta võrdlustest kuhjatud liiglihaga ja natuke laadaliku ülesastumisega eriliselt omane on erkusid väsitades kiirelt tüütavaks saada, et tema iga vahest lühem on kui meie impressionistlik-nikerdaval rokokoo-stiilil. Ma arvan, et selgemõte ja lihtne sõna ilma suure ja heroilise shestita lähemas või kaugemas tulevikus jälle kord haruldasena ja uuena tundub, poeete ja nende lugejaid ühevõrra meelitama hakkab, nii et salme võib pikema vaheaja järele jälle higipisarateta otsal lugeda ja maitsta. Et aga meie nooremad poeedid proosas ja luules pehmekõlalise ja musikaalse lõuna-eesti murraku on võidule tõstnud, siis on uus alus pandud sellega meie lüürika naisestumiseks.

Proosa-ilukirjanduses loetlesime eespool vanemate teoste uusi trükke. Siin on järg silmitseda aruandeaasta uusi väljaandeid. Mitmed uued väljaanded sisaldavad vanu korjandusi, kaugemast ja lähemast minevikust. Siia kuuluksid A. Kitzbergi „Külajuttude“ viies anne ja kogu följetone „Tiibuse Jaak Tiibuse kirjavahetus 1919“, M. Sillaotsa „Kodukäijad“, Milli-Mallikas'e „Vested I“ ja Karl Rumori „Siiruviiurulised“.

Need kogud sisaldavad kas puht-tüübilist päevakaja või nalja- ja pilkejutte, novell-följetone, algades aastasaja vahetuselt („Külajutud“) kuni ilmasõja lõpuni. See mineviku materjal on tekkinud suuremalt osalt kohustustest teatava lehe vestenurga vastu, pakub veel praegugi viitlikku, lõbusat ja sagedasti teravameelset lugemismaterjali, kuid ei pretendeeri muidugi mingi „tõsise“ või „raske“ kunsti nime peale. Ta ei kuulu sisuliselt mitte viimase aasta toodangu hulka, mispärast meil ka põhjust ei ole siin pikemalt peatada.

Kuna meil kord juba jutt on vestekirjandusest, võiksime astuda uudistoote juurde, mis ka teadlikult ning eriliselt tahab följeton olla. See on O. Luts'u „Vähkmann ja Ko ehk Majandusline tõus“. Ilmus läinud aastal „Päevalehe“

vestenurgas, selle järele eri - väljaandena, moodustades pooleteisesaja - leheküljelise raamatu. See pikema novelli kuju võtnud följeton viib oma peategelase, Tartu väikekoodanlise Vähkmanni ta perekonnaga Tallinna ärivaimu, sahkerdamise ja elukõrvetamise õhkkonda, millest väga koomilised situatsioonid tekivad, kuna Tallinna „sfääride“ ja tüüpide kujutamine „uutest kihtidest“ tänulikkude juhust pakub igasuguseid päevakurjusi lõbusa pilkega sügada. Teos on paiguti haruldase hoo ja ülemeeliku tujuga kirjutatud, mis kahjuks küll kogu jutu jooksul püsida ei suuda (lõpp on nõrgem ning ei täida eespool antud lootusi), kuid elust joonistatud tüüpidega, pööraste olukordadega, värskete ajadekoratsioonidega ning ladusa, humoristliku vestlusega mõjub ta siiski kõitvalt. See on suur peenest pilkest läbistatud ühiskonna-satiir, mis humoristlikul kujul aja groteski maski paljastab ning, võib olla, paljustki andelisem, küpsem ning kunstiväärtuslikum on kui see, mida tavalikult juba sellepärast „tõsiseks kunstiks“ peetakse, et kirjanik oma ainet käsitleks väga tõsise ja traagilise näo on teinud.

Õieti on Luts ilmutanud läinud aastal veel ühe teise pikema följetoni — „Tootsi pulma“, mis vanade tuttavate tegelastega (vahest paari uue kuju täiendusel) uutes olukordades sipleb. „Tootsi pulmas“, nagu juba „Kevades“ ja „Suves“, esineb Luts hea humoristina ning andelise vestjana ja „Tootsi pulm“ ei taha sugugi följeton olla, nagu seda ütleb autor oma „Vähkmann ja Ko“ kohta. Kuid kuidas me ka Lutsu jutte liigitame, kas me üht följetoniks ja teist millekski muuks nimetame, mulle tunduvad mõlemad teosed följetonistlikult käsitelduina. Ning selle juures pean ma „Vähkmann ja Ko'd“ mitte ainult paremaks ja puhtamaks följetoniks, vaid hindan ka kunstiliselt kõrgemaks kui „Tootsi pulma“. Esimeses teoses on antud suur kogupilt tervest ajajärgust, mille ilus koomika ei ripu ära ainult kirjaniku koomilisest ainekäsitlusest, vaid ilm, kuhu meid Luts oma teosega viib, on juba oma tüüpides ning kirgedes ise tragikoomiline, seisab koos elavatest karrikatuuridest. Et Luts aja veidrat maski näha on osanud ja seda vastavas koomilises vormis ilusa irooniaga edasi anda on suutnud — see on just see tarviliste momentide kohtumine loometegevuses, mis teose kunstitööks teevad, ükskõik, kas ta nüüd följeton on või mõni sünge tõsidusega traagiline käsitus. Mis puutub aga „Tootsi pulma“, siis on nende tegelaste karakterid juba varemalt ilmunud annetes valmis ja välja kujunenud, mingit

ühiskonna ajajärku ei tabata siin teravamalt, vaid kogu situatsioonide otsimine ning loomine peab veel ainult silmas, kuidas nende kujudega edaspidigi — nalja teha. See teadlik naljasünnitamise kiring — nalja enese pärast, pööraste, kuid teinekord ka labaste olukordade kuhjamine ongi „Tootsi pulma“ kohta karakteristlik, mis lihtsameltele lugejale väga hästi võib meeldida, kuid teose kunstilisele maitsmisele soodus ei ole.

Kord juba Lutsu juures viibides võiksime kõnelda ka tema lühikesest novellist „Harald tegutseb“, mis nukra humooriga kirjeldab kellegi kirjaniku või loova vaimu tragöödiat ebasoodsais perekondlikes sidemesis. See on üks neist eksperimentidest, kus Luts „müstiliseks“ läheb, ilma et siin tõsisemaid sügavusi riivata. Muidu on see jutuke ülevälpeetav Lutsu kujukast jutustusviisist.

Väikese erandiga („Harald tegutseb“) oleme seni läinud aasta ilukirjandusliku proosa väljaannetes jälginud aastatoodangu följetonistlikku joont. Selle följetonistliku ja päevakajalise ilukirjanduse kõrval seisavad mõned teised raamatud, milledele just võõras pole följetonismi vaim ning kergus, kuid mis sisuliselt mitte oleviku kajastustest ei ela, vaid pigemini mineviku mälestustest jõudu ja värve ammutavad, mispärast ma seda laadi teoseid siin tahaksin memuaariliseks ilukirjanduseks nimetada. See memuarism on peaasjalikult dilettantismi tunnusmärk, millega ütelda tahan, et neis teostes tahetakse mõjuda just oma ülesmääritud mälestuste tooresainelise värskusega, ilma et ainet oleks tahetud või suudetud viia kompositsioonini. On ehitusmaterjali lademed, kuid puudub ehitus ise.

Memuarism meie kirjanduses ei ole võõras; rohkesti sarnast elementi leidub meie realistidel. Kitzbergi küla-juttudes on küllalt memuaare. Memuaarsed on Müntheri sullejoonistused, Mändmetsa „Külalast“ ja „Isa talust“. Noorematest realistidest algab just Oskar Luts oma karjääri memuaaride dilettantismiga. Lutsu naljamäng „Paunvere“ üllatas omal ajal just oma elust-kopeeritud „tooresainega“, kuna kompositsioonilised võimed õige nõdrad olid. Ka Lutsu „Kevade“, mis kirjanikule ta praeguse populariteedi lugeja juures rajas, ei ole muud midagi kui üks memuaaride õnnestunud üleskirjutamine kooliea elamustest. Neid memuaare on Luts hiljemini edasi arendanud ja venitanud „Suves“ ning „Tootsi pulmas“. Memuaarset materjali on siin vähem, kirjanik peab siin ise looma ning fantaseerima... ja meie näeme, kuis hilisematel „Tootsi juttudel“ puudub see „Kevade I“ „loomulik värskus“. Sellest järg-

neb, et on kirjanikka, kes dilettantidena huvitavamad ning tervikumad on kui esinedes kunstnikkudena ja artistidena.

Üks niisugune sümpaatlik memuaare kirjutav dilettant meie jutustavas ilukirjanduses on Jaan Lattik. Tal näib algusest peale enesest õige ettekujutus olevat ning kindla instinktiga valib ta enesele ala ja võimetele vastavad ülesanded. Jaan Lattiku esimesed memuaarid kandsid nime „Meie noored“, võitsid oma humoori ja vestekerge käsitlusega noorte kui vanade poolehoiu. Oma memuaarset lastekirjandust, mida ka täiskaskavanu lõbuga loeb, on Lattik jätkanud uue tootega „Minu kodust“. Need on mälestused, kujud ja anekdoodid kirjaniku kodust, nähtud kord lapse naiivi silmaga, kuid käsiteldud juba täiskasvanu moraali ja üleoleva humooriga. Vormilt on Lattik valinud „elupiltide“ vähenõudliku raami, milles „kompositsioon“ otsustavat ei etenda. Kuid ta oskab hoole ja kujutusrõõmuga täita selle „raami“ ning pakub oma dilettantlikkude abinõudega rohkem kui mõni iseteadlik, kuid õõnes artist. Lattik on kirjanik, kui „aega on“, näib kirjutavat, kui midagi sulele pakitseb; sellest tekib ta produktiooni arvuline kehvus, kuid ka nende „laastude“ sisustiililine tihedus ja ühtlus. Lattikul on ilusat humoori, ta väljendus on soe, lihtne, kelmikas ja kerge — teadliku nõrkusega följetonismi, mis isegi lauseehitust ning sõnade sidumist naiivselt ja süütult karrikeerib.

Lattik kirjutab väikesi „laaste“, mis kompositsioonilisi nõudeid ei sea, kuid mis selles miniatüürivormis iseenesest mõne idee või situatsiooni kandvusele tõstavad. Läänud aastal on meil aga esinenud uus memuaaride kirjanik Redik Soar, kes raamatus „Esimesilt päevilt“ veel naiivimas kompositsioonis oma mälestusi üles märgib. Redik Soar'i „Esimesilt päevilt“ on lapse mälestused vanaema ja hiljemini võõrasisa kodust, sisuliselt siis analoogiline Lattiku raamatuga „Minu kodust“. Vahe seisab ometi selles, et Lattik on oma „tooresainest“ rea iseseisvaid oma ette pilti voolinud, Soar aga jutustab pikemat kroonikat, mille pildid „loomulikus“ järjekorras, nagu meelde tulevad, üksteise otsa ja kõrvale kuhjuvad, ning lõpevad, nagu kõik kroonikad, kavaluseta, s. o. lõpuakordita. See on lade kokkukantud kultuuriloolist „tooresainet“ Saaremaa inimestest ja oludest „vanaema päevilt“, kirjutatud mööda igasugusest teadlikust kompositsioonist ja vormitundest, nii-öelda „selgest jumala armust“. Ning see „jumala arm“, mida meie Redik Soare juures salata ei saa, teeb selle kokkukantud tooresaine ometi üksikutes piltides sedavõrd kaju-

kaks ja võluvaks, et meie selle puhtmemuaarse raamatu peame siiski ilukirjanduse liiki arvama. Siin on küll ka lehekülgi, kuhu looja päike ei paista (iseäranis lõpu poole), kuid see osa jutustusest, mis on koondatud rohkem vanaema kaju ümber, on huvitavalt nähtud ning primitiivsete abinõudega mõjusalt edasi antud. Vanaema kaju on üldse väga karakteristlik, ka teised kujud elavad, ning isata lapse traagika on lihtsalt ja liigutavalt edasi antud. Ning kõige selle perekondliku traagika üle hõljub nii palju kodu romantilist meeleolu, mälestustes muhenenud tundmust, humoori, et meie kirjaniku ilmast võlundume, kuigi iga sammu peal komistame ta dilettantliku kompositsiooni ja naiivi vormikäsitluse üle. Kui Redik Soaril veel peaks mälestusi olema, võib olla, kirjutab ta siis ka tulevikus. Kui ta aga oma paremad mälestused ära on jutustanud, siis seisab ta oma võimiste tipul. Sest peale memuaaride ei oska ma Redik Soarilt midagi muud loota — käesolevate kogemuste järele.

Mineval aastal pühitses Jakob Mändmets oma viiekümne aasta sünnipäeva, mis ühte langes kirjaniku uue novellidekogu „Hiilid karil“ ilmumisega. Mändmets on juba oma esimeste novellidega aastasaja vahetusel kindlamaid kompositsioonivõimeid ilmutanud kui paljud teised algajad, ning see omadus on tema kõne all olevatelgi novellidel.

„Hiilid karil“ ei ava Mändmetsa toodangus mingisugust uut lehekülge. Ta esineb siin kõigi oma vooruste ja nõrkustega, ta probleemid ja teemadki on tuttavad, ta käsitusviis endisi traditsioone jätkav. See on eelmiste kogude, „Mere“ ja „Hingekarjase Römeri“ autor. Mändmetsa võimed võivad küpseda, kuid selles elueas ei tehta pöördeid. Vähemalt ei ole Mändmets neist tüüpidest, kes veel kord nooreks ja otsijaks võiksid saada.

Kui Mändmetsa noorema põlve toodangu peale tagasi vaadata ning küsida, missugused teosed Mändmetsale tutvuse tõid ning tema kohta suuremaid lootusi äratasid, siis peaks küll eesjoones nimetama „Juhisaare kiriku kella-meest“ ja „Nina rannalt“. Juba siis hinnati Mändmetsa „külarealistina“ kõrgelt, kuna ta romantilised „Öitseliste jutud“ kedagi ei meelitanud. See kahepaikne tendents — romantika ja realismi vahel kõikuv — on tänapäevani annud Mändmetsa loometoodangule mingi sakilise joone. Ning tänapäevani on Mändmets oma parema pakkunud novellides, mis kindlamalt püsisid reaalses ilmas, kuna ta muinasjutud ikka pettumusi sünnitasid, romantiline

element ta teoste kunstilist väärtust ikka alla kiskus, — ja ikka jälle on Mändmets kiusatud olnud uusi „õitseliste jutte“ ilma saatma, nagu see sünnib ka käesolevas kogus, kus kõige nõrgemad ja iseloomutumad on novellid „Karjane“ ja „Loona kaldal“. Sellevastu mõjuvad stiilselt ja usutavalt ta „Põllumehe tütar“ ja „Poeg“, milles tegutsetakse reaalses ilmas reaalsete andmetega. Mändmets on hingeliselt romantik (seda tunnistavad ka ta realistlikult käsitletud teosed), kuid ta ei ole poet, ta ei suuda oma romantilisi unistusi nõutava tihedusega edasi anda. Kus Mändmets romantiliseks läheb ja muinasjutte kirjutab, jääb ta paberiliseks ja teeb verevaest literatuuri. Üldse seisab aga Mändmetsa traagika selles, et ta tõsise ja stiilse realistina luulelisem on, kui realistile kasulik. Tema romantilised unistused on aga ülearu kained ja hõredad. Seda tunnistab ka Mändmetsa uus raamat „Hiilid karil“.

Mändmetsa kõrval on läinud aastal esinenud noorem jutustaja A. Tassa oma legendide koguga „Höbelinik“. Tassa on huvidelt kitsas, kuid sügav, andelt piiratud, kuid omal erialal väga stiilne nähtus meie kirjanduses. Ta on romantilise impressionismi esindaja, kes süüvib kindlat eriharu — müüdilist legendi. Ta seisab müütide harrastajana Tuglasele väga lähedal, kuid tegutseb kunstnikuna hoopis vastupidisel meetodil. Kui Tuglas müüte ainult tooresainena vajab, et neil inspiratsioonidel oma enese subjektiivset ilma luua („Maailma lõpus“), müüte moodsa inimese fantaasia abil reformeerida, uue sisuga täita, siis on Tassa ülesanne isiklikult ära sulada ajaloo müütide ja legendide ilmas. Tema on piinliku hoolega ametis, et üht äravajunud ilma ja selle kustunud elupilti ta muistses ajaloo-raamis ja mütoloogilises miliöös restaureerida, uuesti realiseerida, stiililt ja käsituselt viia kirjandust tagasi igivanade primitiivide juurde. Tassa kunstnikuna on rohkem arhivaarius kui poet; kuna Tuglas müüte loob, imiteerib neid Tassa. Keda huvitab Tassa arkailine ilm, see naudib kunstilise lõbuga ta stiilseid imitatsioone. Muidu on aga see kirjandus rohkem spetsialistidele ning mineviku stiili uurijatele. Selle kirjanduse algallikas on arhiiv ja lahinguväli — kirjutuslaud.

Läinud aasta ainukese romaani on meile annud A. Kivikas. „Jüripäev“ on realistlik kujutus meie kõige lähemast minevikust. Selle mineviku ühiskondlikku sisu on Kivikas huvitavalt näinud, on leidnud häid olukordi ja elulisi tüüpe. Teos annab ka tunnistust kirjaniku võimest suuremateks kompositsioonideks ning ta jutustuse lõng

jookseb väledalt, vabalt ning suudab kaasa kiskuda. On rida elavaid, värvikaid pilte ning ustavaid hinge-elu kujutusi. On üldse kõik eeldused, et see teos mitte ainult noorele kirjanikule enesele, vaid ka meie kirjandusele midagi suuremat ja küpsemat võiks pakkuda. Kuid ometi ei ole viimast mitte sündinud. Romaaniks koondatud tooresaine on liig räpakalt ning peenema läbitöötuseta „kokku löödud“. Õnnelikkude ja kujukate peatükkide vahele on sattunud palju üleliigset ja lahtist, milles venitamise ja korrutamise abil edasi kistakse. Kuid siiski on see meie jutustavas ilukirjanduses aasta suurim kompositsioon ning teenib võistluse puudumisel küllalt tähelepanu.

Aruande-aasta raskuspunkt on ootamata langenud alale, kus maa kroonilist põuda pödes: Tammsaare näidend „Juudit“. See on meie esimene klassikalist ainet käsitlev draama, põhijoonelt tugev ja lavavõimeline, suuremaid kunstilisi nõudeid täitev. Meil on midagi silmapaistvat loodud. Tammsaare ei ole kirjutanud mitte ainult silmapaistvama ja kunstiküpsema näidendi meie dramaatilises kirjanduses, vaid on ka ilmakirjanduse rikastanud ühe klassikalise teema uue ja iseseisva variatsiooniga.

Tammsaare ei tööta Tassa meetodi järele, et ajaloo pilti ja selle legende nende tõsiasjus ellu tagasi kutsuda. Ajalugu annab ainult välise dekoratsiooni, mis täitub moodsa inimese subjektiivse elutundmusega. Näidendi raamiks on Petuulia, mis Tammsaare käes saab mõistukõneks meie ajale. Ajavaim kõneleb iga sammu peal selles peitepildis. See on Tammsaare elutundmuse ja ilmavaate essents ilmasõja ja revolutsiooni kogemustelt, Sõda, nälg ning moraalne langus, isiku hingehäda ja sotsiaalne kurjus toovad Tammsaare Petuulia meile kohutavalt lähedale. Aja hääl kostab nälgiva ja janusse sureva ema hädakisast: „Kes võib Petuulias sellega hoobelda, et ta on aus ja õiglane? Kelm on igaüks, kes sööb, kui naaber nälgib...“

Näidendi peategelane on Juudit. Juuditi kompositsioon on kaunis keeruline ning annab selle osa etendajale probleemi. Juudit on vastoludest kokku pandud, mida raske tervikuks liita. Ta on esimeses vaatuses kangeline, teises ja kolmandas vaatuses tiiras ja auahne naine, neljandas on ta usukannataja.

Olovernes on staatiline kuju. Ta on valmis, seisab väljaspool dramaatilist arenemist. Moodis inimene, välja kujunenud, humaanne, vaimukas, võib isegi lapselik olla. Ajaloolist Olovernest temas ei ole, kuid väga palju Tamm-

saaret ennast. Kuju on mosaiiktöö: ornamentide kombinatsioon.

Siis on selles näidendis veel üks huvitav ja saladusline kuju — Nimetu. On rohkem kontrasti kui enese pärast — vastak nimega Olovernesele. Miski dramatiseeritud „nukker peni“. Ta soolikas koriseb alguses Olovernese kuulsuse ja hiljemini õnnetu armastuse pärast Juuditi vastu. Sureb enese käe läbi naise pärast.

Näidendi lavavõimest andis Tallinna „Draamateatri“ ettekanne ilusa tunnistuse, kuigi Paul Pinna lavastust ei tarvitse võtta viimase sõnana, „Juuditi“ „teatrivers“ hinnates.

Tammsaare kõrval on Sophia Vardi ilmutanud oma „Dekoratsiooni“. Kui seda teost lavanõuete seisukohalt hinnata, siis andis ta „Estonia“ ettekandel rahuloldavaid tagajärgi. Selle teose puhtkirjandusline väärtus on muidugi väiksem. Tal on õhuke dramaatiline selgroog, vähe sügavust, kuid palju „dekoratsiooni“. Kuid võrreldes kirjaniku novellide ning miniatüüridega on see pikem dramaatiline kompositsioon ometi suur samm edasi. Tal on aastatoodangu hulgas isegi meeldiv koht võrdlevalt, ning meie teatrite repertuaar on rikkamaks saanud ühe algupärase näidendi võrra, mida võib julgesti ning veetlevalt mängida.

Kokku võttes ei ole läinud aasta oma väljaannetega mitte kuulus. Nii lüürikas kui proosas on eelmised aastad rohkem, paremat ja värskemata pakkunud. Kuid näitekirjanduse alal on pikema vaheaja järele jälle elu märgata. Tammsaare „Juudit“ üksi kaalub rohkem kui seeria luuletusvõi novellikogusid, mis tegutsevad tavalist traditsiooni ja tasapinda mööda. Käesolevat ülevaadet lõpetades ei ole ma sellepärast mitte enam nii pessimistlik, kui seda algades. Jäljeta ei ole ka 1921. a. meist möödnud.

Hugo Raudsepp.

Puudused uuemas eesti luules. 9

Pealegi see nende sensuaalse erootika kujutus ei ole kunstiliseski suhtes kõige kõrgem, vaid nende ridade kirjutaja meelest parimal korral ainult keskpärane või rahuloldav. Sellesisulistest luuletustest kunstiväärtust ja mõju on juba vähendamas need värsitehnika ja stiili puudused, mida ülemal käsitlesime.

Ja kui sensuaalse erootika kujutamist kirjanduses ja kunstis pooldetakse ja õigustetakse kunsti primaadi ja kunsti vabaduse nimel — nimelt, et kunst võib kõike kujutada ja et kunst jaunistab kõike —, siis on siin tegemist ükskõlgsuse ja liialdusega: viimaste aastakümnete kunsti- ja kirjandusvoolude ideoloogia on kunsti primaadi äärmiselt ja otse haiglaselt esile tõstnud ja sellest teind peaaegu mingi ebajumaluse ja absoluudi: kunst olla üle kõige, kunst olla suurim eluväärtus, kunstis on kõik lubatav ja võimalik, kunsti jumaluse ees kõik muud põhimõtted ja aated painutagu pead.

Ometi üks asi on kõrgem ja tähtsam kui kunst: elu ise. See on kunsti enese alus ja eeltingimus. Kaob elu, kaob ka kunst. Järjekult nii pea kui teatav kunst elu kahjustab ja nõrgendab, siis on see taunitav ja tõrjutav. Ja seda teeb just kunst, mis erutab ja edendab sensuaalsust. Et sensuaalsuse erutamine ühiskonna tervise suhtes kahjulik, on tuntud tõsiasi, mida siin ei tarvitse hakata seletama ja tõendama. Seesugune kunst kuulub samasuguste ühiskonnaliselt ja üksikuliseltki kahjulikkude nähtuste hulka kui näit. alkoholism: ta on magus kihvt. Mõnedesse pole sel õnneks küll kuigi suurt mõju, nende omades sellekohase immuniteedi, samuti nagu mõned alkoholi tarvitamises ei kaldu üle teatava mõõdukuse ja minimaalsuse piiri ega tunne kiusatust sellele kirele anduda. Kuid et on olemas teatav hulk, vahest koguni enamik, eriti nimelt nooremas eas, kellele see kardetavaks ahvatiseks ja kelle kaudu siis ka ühiskond kahjustub, siis tuleb ühiskonnal selle vastu võtta tauniv, tõrjuv, koguni keelev ja takistav seisukoht, tarvitades seks tarbekorral isegi seadusandlikku ja administratiivist võimu. Nii talitavad kõik elujõulised ja energilised rahvad (nagu põhja-ameeriklased, inglased, viimasel ajal ka sakslased). Ja nii tuleks meilgi teha. Kes meil välja annab või välja anda laseb niisugust ühiskondlikult kahjulikku kirjandust, sel on vähe ühiskondlikku huvi ja vastutustunnet. Ja kahjuks tuleb see etteheide teha mitmeile meie modernistlikele kirjanikele.

Pealegi, nagu juba üleval öeldud, ei ole see nende sensuaalse erootika kujutus kunstiliseski suhtes kõige kõrgem, vaid parimal korral keskpärane või rahuloldav. Sellesisuliste luuletuste kunstiväärtust ja mõju on vähendamas juba need värsitehnika ja stiili puudused, mida ülemal paljasteti. On üksikuid häid kohti — salme, värsse, ütlusi —, kuid ühegi luuletuse kui terviku koguväärtus ei tõuse nii suureks, et seda võiks tunnustada kõrgeks, esmaväär-

seks kunstteoseks. Selleks ei ole seal küllalt seda täiust ja lõppude lõpus seda analüseerimata miskit, mida nime-
tetakse suureks andeks. Peale selle, Underi erootilises
luules mõjub segavalt teatav pretsiositeet, „Ziererei“, pee-
nutsemine, paiguti koguni mingi piinlikkuse mulje, mis
teeb, et see niisugusel korral ei mõjugi nii erootiliselt.
Visnapuu erootika on hõre, verevaene ja jõuetu, kui
see on platooniline. See on paiguti koguni kuiv. Siiski
seda laadi luuletused moodustavad selle võrdlemisi süm-
paatilise elemendi, mis võib leida ta luulest. Sensua-
aalne, küniline ja ropp külge aga ta luules mõjub
vastikult. See tuleb sellest, et see temal ei ole küllalt eht
ja orgaaniline, vaid pigemini tehtud ja affekteerit. Sest taht-
mata kujuneb tunne, et Visnapuu roppus ja künilisus
tuleb auahnusest, kuulsusehimust ja meeldida tahtmisest.

Erootilise „julguse“, rõveduse, künismi tarvitamine
toodab luuletajale teatavad kasud, nimelt:

1) Sellega ollakse (või õigem: oldi veel hiljuti)
modern, sest suguliste vahelkordade ja tunnete peitmatu
kujutamise on (oli) moodne neis kirjanduslikes vooludes,
milles ka meie uusim luule põhjeneb. Visnapuu tuli
tõukeks peale selle veel Severjaanini mõju, kelle luule
tuttav on oma kergatsliku ja künilise laadiga erootikas.
Sest, nagu Kivikas seda konstateerind, on Visnapuu enne
tutvumist Severjaanini poeesidega palju vähem erootiliselt
„julgeid“ ja rõvedaid luuletusi.

Selle puhul vaja jälle toonitada ja naelutada (seda ei
või küllalt sageli) seda pöörast rippuvust, milles on meie
kunst ja kirjandus väljamaa igakordsest voolust. Kirjanduslik
vool saab kirjanduslikuks moeks ja see mood ei näi olevat
vähem türanniline ja halastamatu kui riideline mood. Nagu
keegi naeruväärsuse hädaohul ei julge kaasa tegemata jätta
üldist riidemoodi, s. o. kanda riideid, mis tehtud vananend
või alles tulevikus tuleva moe järele (oletades, et keegi
seda ette teaks), nii ei sõanda ka keegi luuletaja, kirjanik,
kunstnik luua endise või ka tuleviku voolu laadselt, kuigi
tal selleks viimaseks oleks loomupäraseid kalduvusi või
mingi ime läbi etteteadmised. Jah, seda ei juléta, vähemalt
ei julgeks seda meie sennised kirjanikud ja kunstnikud
mitte. Meil kui väikerahval ei julge keegi ise uut voolu
luua, rippumata sellest, mis „Euroopas“ tehakse, samuti
kui meil kellelgi pähe ei tuleks endalle välja mõtelda uut
riidemoodi. Kas seesugune paralleel siis tõesti peab
püsima kirjanduslikkude voolude ja riidemoodide vahel?
Kirjanduse ja kunsti alal võiks ju olla rohkem vabadust

ja iseseisvust. Siin ei tarvitseks nii väga karta naeruväärsust, sest mida enam me ses suhtes muudest erineksime, seda omapärasemad oleksime ja ühtlasi seda huvitavamad ja väärtuslikumad teiste silmis. See rippuvus väljamaa vooludest, see viimaseil aastail otse kramplik püüd voolu suhtes väljamaa kirjandusliku riidemoega sammu pidada, sel hakkab olema juba midagi snobistlikku ja tõusiklikku. Millal tuleb aeg, kus seski suhtes saaksime vabamaks ja iseseisvamaks?

2) Roppus ja erootiline julgus on kerge ja odav abinõu, millega võib tähelepanu äratada, lugejaid võita. Rõvedustega epateeritakse publikut ja tehakse skandaali, ja skandaal äratub alati tähelepanu ja teeb skandaalitegija päevakangelaseks. Kuid kes skandaali või mõne muu tainitava teoga tahavad oma nime kuulsaks teha, need on kuulsusehimulised, kel muud paremat abinõu kuulsaks saamiseks pole. Nii pannud Herostratos Efesuse templi põlema, sest et tal arvatavasti muud suursugusemat abinõu käepärast polnud. Tõsise, peene, väärtusliku luulekunstiga tähelepanu ja imetlust võita; sellega publikut põrutada, epateerida — see on raske. Sest see nõuab suuremat annet, kui on Visnapuul, vähemalt suuremat pingutust, mida Visnapuu ei võta vaevaks teha; seepärast valib ta siis kergema abinõu, nimelt erootiliste julguste ja rõvedustega üllatamise ja hämmastamise. Visnapuu taotleb herosfraatilist kuulsust.

3) Tundub koguni, et Visnapuu oma roppustega mitte üksi ei taha üllatada, skandaali teha, vaid koguni meeldida. Sellega ollakse nagu mehelikum, huvitavam. Visnapuu näib kartvat, et ta oma platoonilisema ja sentimentaalse luulega vahest natuke liig vesine, laime ja naiselik oleks. Tõsi ju on, et paljudele naisterahvaile enamasti meeldibki meesterahva juures teatav elumehelik häbenematus erootilisis asjus, mis koguni teatava künismini võib minna. Sest ta paneb mehes nagu oletama suurt sugulist küllust ja iha. Mitmed seepärast püüavadki sellega naisterahvaile imponeerida ja meeldida. Ja imponeerivad ja meeldivadki. Seda psühholoogiat püüab Visnapuu kasutada. Ta tahab enesest anda niisuguse arvamise, et ta on väga kirglik ka sensuaalses suhtes. Pealegi on sensuaalne kirg viimase aja kirjanduses moes. Kirglikkust ja sensuaalsust pannakse endas oletama rõveduste suust-väljaajamisega. Seda roppustega imponeerida ja meeldida tahtmist on keegi arvustaja kellegi puhul tabavalt naelutand, üteldes, et kirjanik tahab sellega nagu uhkustavalt hüüda, et „vaadake, mis-

sugune suurepärase ropp poiss ma olen!" Nii ka Visnapuu. See on sama hinge-elu, kui mõned noored poisijõmpsikad varakult hakkavad suitsetama ja vanduma, et sellega siis tusedamaina ja mehemaina nägida.

Kuid sel sensuaalitsemlisel ja rõvetsemisel on ka omad hädaohud ja ebakohad :

Esiteks, kui kord sellele teele on astut, siis ahvatleb see ikka kaugemale, s. o. ikka ropemaks minema: et järgmise teosega veel üllatada ja skandaali teha, tuleb roppuse annust ja kraadi üha lisada, kunni viimaks välja jõutakse politseipiirini, s. o. täielise pornograafiani, kus valitsusvõimud on sunnit vahele astuma ja laskma raamatu konfiskeerida. Ja kui Visnapuu ise ei taha enam iseennast ses suhtes üle trumbata, siis teevad seda teised. Ja Eesti politseipiirini on vist veel tükk maad, sest ses suhtes on meie võimumedhed väga sallivad¹⁾. Üldse, roppuste ja muude kergatslikkude ja kergekunstiliste abinõudega opereerimisel on see suur ebakoht, et ses sind iga tühine ja andetu epigoon võib kergesti üle lüüa (muidugi küll ainult politseipiiri ulatuses). Suurim võidumees sel alal saab olema see, kes esimesena selle piirini jõuab, kus politseivõimud tarviliseks leiavad vahele astuda.

Teiseks, Visnapuu roppus tundub tehtuna, pretensioosina, forsseerituna, seepärast mõjub see nigelalt ja pahan-davalt. Ja ongi tõesti midagi pretensioosi ses, kus ja kuidas ta tarvitab sõnu „patt, ropp, kirk, tiiras, himu, hoor, leitsak suudlusist“ jne. Näit.:

Alasti naiste ning hoorte perrä
Kisop mo himo —

Amores lk. 60.,

---

1) Isegi meie tõsisemate ajalehtede toimetajad (nende seas koguni J. Tõnisson) lasevad omis lehis vabalt ära trükkida niisuguseid ilukirjanduslikke asju, mida isegi mõned tähtsad Pariisi lehed sündsuse-tunde (detsentsi) seisukohalt kõlbmatuks peaksid ja avaldamata jätaksid. Vähemalt ei ole mina, paar aastat „Matin'i“ lugedes, seal ilalgi niisugust sündsusetunde (detsentsi) vastast ilukirjandust märgand, mida mõnikord meie eesti lehis võib leida. Prantsuse lehed on detsendimad kui eesti omad! Prantslased, kelle ilukirjandus muidu väga erootiline ja sensuaalne, saavad aru, et üldised ajalehed, mis perekondadesse lähevad, peavad erootika suhtes teatava detsentsi nõudele alistuma, eesti ajalehe-toimetused aga ei näi sellest mitte aru saavat. Osalt on see sellepärast, et nad selles tähtsas küsimuses veel ei ole märgand seisukohta võtta, osalt kardavad nad vahest sellega ilukirjanduse vabadust kitsendades kitsarinnaliste moralistide kuulsust omandada ja Kangro-Pooli etteheiteid kuulda. Mõnel pool seletub see toimetamistehnika vähese arenemise ja lodevusega.

Või :

Ah, kuhu peaksin peitma, kuhu kellerdama end,
et mind ei kisuks, kiusaks, kutsuks sumin rahva.
Ja vastu'i saa.
Ja vastu'i saa,
käib een kas hoor või neitsi välja heiten kahva,
reastik häll'vaid puusi, õine liblikate lend.

Hõbed. kuljused lk. 19.

Eriti nigel on, kui ta seesugust räägib ühenduses „neitsi“ või „tütarlasega“, näit. kus ta ütleb, et naine või neitsi „toogu oma liha ohvriks saatanalle“, või

Oo, heida endast kate, naine, tantsi !

või „Neitsi saunas“, kes seal peseb „mehe himuliste huulde ohud“, või „Hoiatus noorile tütarlapsile“, kus ta neitsitelle hüüab, et meeste tiiruse eest „matke neitsid, nisad, niuded, nabad“.

Jätke ükskord ometi need „neitsid“ rahule !

Puhtad publiku braveerimised ja epateerimised on ka kõik need mõnitused, mida muidugi pole tõsiselt tuntud ega mõeldud. Ja et neis suuremalt osalt on vähe vaimurikkust ja kunsti, siis saavad nad ulakuse maigu. Sest mis mõte ja vaimurikkus on näit. järgmisel kohal luuletusest „Mõnitus“ :

Hüvasti ! hästi ! hapunahksed noored neitsid.
Hüvasti ! naised lihahimulised roojad.
Hüvasti ! kahejalgsed (!) lastetoojad,

Ja natuke edesi :

Hüvasti ! hästi ! raskejalgsed jumalannad (!)

Midagi pentsikut ja poisikeselikku !

Vähemalt stiililiselt parem ja huvitavam on järgmine (luuletusest „Laul sest jäledast“, Amores lk. 66) :

Oo, elu, virtsamere häisev lokse !
Oo, õud, oo jälkus, kõige määdamine !
Oo, jams, oo hullumeelne sonimine !
Oo, maailm, purjus jumalate okse !

Ainult oo-de kordumine, tuletades meele Visnapuu kordamistöbe, mõjub natuke segavalt.

Ehtsem on ta künism, kui see ühendet on ta alandliku küljega. See on annud luuletuse „Oo, nukker peni“, mis on üks Visnapuu paremaid :

Oo, nukker peni.

Üks peni istub, nurka kükitud,
Nii vesisilmil vaatab, ihatseb.
Laud täis on sööke lükitud,
Peab pidu inimene lihatsseb.

Üks nukker peni vahib, niutsatab.
Suu jookseb vett ja soolik koriseb.
Vast pilgu roosk ta pilita siutsatab.
Söök inimene, juues joriseb.

Oo, nukker peni, ma nii samuti,
Nii samuti kui sina alati
Suurt tunnen nälga, janu, valugi,
Saan õnne ma niisama palati.

Kurb sõber, peni, mina sinuga!
Ma inimene väes jõuetu,
Oo, hunda, hulu ühes minuga:
Sa ses, ma teises näljas nõuetu.

Visnapuu, Amores lk. 67.

Kolmandaks, Visnapuu sellega kahjustab ning diskre-
diteerib ka oma luule alandlikku, diskreeti ja sümpaat-
likumat külge, sest et niiviisi sedagi ei saa enam tõsiselt
võtta ja uskuda. Paratamata kujuneb tunne, et seegi on
teatava määrani tehtud ja simuleerit. Peale selle seda
laadi kergatslikkuste ja roppustega labastetakse end. Visna-
puu juures muutub see paiguti eneserüvetamiseks ja
eneseklonitamiseks. Haripunkti saavutab ta ses oma
kõnelustes Issandaga“, kus ta laseb trükkida:

Oma ropu süuga sinule kiituseks,
Issand, lase porisen, lase jorisen.
Haiseva kurguga, Issand, lase laulan Sulle,
sino meelehääks korisen.

Hõbedased kuljused lk. 49.

Kes niiviisi end klounitab ja nagu poris püherdab
meie pealiskaudse ja arenemata maitsega publiku meele-
heaks ja irvituseks („et vaadake, missugune kange ja julge
mees see Visnapuu, koguni Jumalale ütleb häbematusi“),
selle ideaalsemgi külg tundub kahtlasena ja ebakindlana...
Võib olla, et ta selleski ainult poseerib ja vigurdab, et
meeldida ja efekti teha. Ja tõepoolest kujuneb Visnapuu
luulest sedaviisi viimaks tunne, et kõik see on vaid poos,
fraas, vigurdamine.

Muidugi suur osa meie „kirjanduslikku“ publikut,
eriti meie „õppivat“ noorsugu, tunneb seesuguse luule
ees sügavat aukartust, see koguni püüab endale auto-
suggereerida, vähemalt simuleerida vaimustust. On neid,
nende seas kõige pealt Visnapuu ise, kes Visnapuud pea-
vad esimeseks armastuslaulikuks Eestis. Kui kirjanik;

keda teataval alal peetakse kõige esindavamaks, seda kogu rahvalle omast nähtust oma loomingu ja vaimuga personifitseerib, nii-ütelda selle ekstrakti pakub, siis on, Visnapuud eesti parimaks armastuslaulikuks pidades, eesti armastusega küll armetu lugu. Niisuguse vigurdava ja poseeriva vaimulaadi juures ei näjgi tõsine, sügav armastus hästi võimalik olevat. Üldse ei meeldi see vaim ja toon, kuidas Visnapuu armastusest kõneleb. Sellel on paiguti mingi imelik kõrvalmaik, nimelt väike hooplemise ja meeldida-tahtmise maik juures.

Visnapuu „Kõnelused Issandalle“-nimelise tsükluse kohta tähendetagu veel seda, et niisugust jumalateotuslikku, blasfematoorist ainet on juba ammu enne (80-neil aastail) käsitelnud prantsuse luuletaja Jean Richepin omas suures luuletuskogus „Les blasphèmes“ (Jumalateotused) ja seda nimelt võrratuma lopsakuse ning suurepärase värsitehnilise ja stiililise virtuositeediga, millele ükski meie luuletajaist ligi ei saa. See tehniline täius ja kunst teataval määral lepitab siis ka sisulise lohutusega. Visnapuu aga kirjutab Walt Whitmanni järeleaimavas ulakas vormis ja stiilis. Visnapuu siin waltwhitmanitseb.

Sümpaatlikumalt mõjub Visnapuu erootika kõrval Barbaruse sensuaalsus ja künism. See on loomulikum, otsekohesem, ausam ja tervem nii omas olemuses kui väljenduses. See tuleb temperamendi üliküllusest ja tusedusest. See on nagu tubli ja terve sõnn, kes mõirab ja tormab. Barbarus laulab laia suuga, otsekohesest südamest omad kired ja himud, teatava lopsakuse ja koguni soravusega. Oma erootilise *Credo* on ta ise väljakutsuva julgusega lausund ühe oma kogu viimses luuletuses:

F i n a a l.

...Ma näen, — end ise annud teie kätte
nüüd olen, — pihtind kõik ma saladused...
Et jumaldanud kirge, hirmsaid patte,
siis tulge, karjuge: ta pooge risti!...
kõik variseerid, et te pühadused
neis salmes jultunumalt lõhki kisti.

Ma tean — mu osaks jõe needmine,
ma ammu mõistet, saadet märtrisurma...
Need kõik, kel paha tuju — vilets seedmine,
mu jalge alla säävad tuleriita...
Kesk hukkumist, kesk hävinemishurma
veel kord end ülistada tahan — liha kiita.

Barbarus, Inimene ja sfinks lk. 77.

Stiililiselt meeldib selles luuletuses teatav ladusus ja loomulikkus. Mis puutub sisusse, siis tõepoolest on Bar-

baruse luule fäis sensuaalsuse peitmatut ja otse braveerivat kujutust. Üks tüübiline näide:

Tiirastus.

... Täna tahaks ma ühes teiega olla,
janunud rõõvlid, mõrtsukad, timukad,
hukkunud libud ja naised, kes himukad,
täna tahaks ma ühes teiega olla...
Tulge kõik lõbutsejad, roojased kokku,
alustame orgiaid, märatsemist roppu...
täna tahaks ma ühes teiega olla,
sulada ühte teie pööraste õhtutega,
paljastet nisadega, katmatu kõhtudega...
täna tahaks ma ühes teiega olla.
Iharamad naised, oh tulge hetäärid,
kastke minu ihhu omad rindhemisfäärid,
täna tahaks ma ühes teiega olla.
Hinges mul väänleksid jälledamad maod,
nagu meie tiirastuses liitunud kehajaod,
täna tahaks ma ühes teiega olla...
unustada peenema hinge struktuuri,
virutada hallitand, mädand kultuuri...
täna tahaks ma ühes teiega olla...
Tulge, oh tõuske kõik lõbutsejad hauast,
ükski ei tohi teist puudu mu lauast...
täna tahaks ma ühes teiega olla.
Kui ma siis väsinud enesest, Sinust,
naine, Sind tõukan mu aseme linust,
j. n. e.

Barbarus, Inimene ja sfinks.

Siiski seesuguse Barbaruse luule kohta peab tähendama, et ses ometi tarviline tihedus ja süvenemine puudub; see tundub pinnapealsena ja seetõttu kõigest oma kirglikkusest hoolimata siiski natuke lahjana ja üldjoonelisena. Ta pillub liig kerge käega ja liig rohkesti tüsedaid sõnu. Seepärast sellest luulest blaseerub ruttu, nii pea kui mõned luuletused oled lugenud.

Vähe erootikat ja sensuaalsust on algusest saadik olnud Alle luules. Omas esimeses kogus („Üksinduse saartele“) on ta peajasjalikult käsitelnud ajaloolisi ja mütoloogilisi aineid. Siiski mõnes üksikus luuletuses ilmub üksikuina detailidena ka mõningaid sensuaalseid pilte, näit. luuletustes „Kentaurid“, „Piibel“, „Sulamith“, mis viimane üks Alle paremaid luuletusist. Muide niisugused antiikmütoloogilised ja ajaloolised ained sel kujul pole küll uudis maailmakirjanduses, — on ju seda värsitehniliselt ja stiililiselt paremini teind prantsuse luuletaja Hérédia oma kuulsais sonettides. Alle teenuseks on siiski see, et niisuguseid aineid nüüd ka eesti luules on tarvitet.

Erootika kohta tuleb lõppeks veel sellest hoiatada, et ärgu eelolevast esitusest nii aru saadagu, nagu tahetaks siin eesti luules erootika käsitlemist lubada ainult mõne noorte tüdrukute pansionaadi valju moraalitsensuuri kohaselt. See oleks teine äärinus ja sellest oleme niisama kaugel. Tahtsime siin ainult hukka mõista liialdust sensuaalse erootika kujutamise alal meie uuemas luules. Ja et ses tõesti on liiale mindud, seda näitab luuletajate eneste juures viimasel ajal sündind reaktsioon seesuguse erootika vastu.

*

Erootika püsis Eesti luules valdavana kunni a. 1919. Siis sündis pööre. Nimelt siis vähendeti erootikat ja hakati luuletama enam ideelisi luuletusi, nii-nimetet ajalaule. Kärnerilt ilmuski sellenimeline kogu „Aja laulud“ (a. 1921). Siiski ei ole Kärneri kogu kronoloogiliselt esimene: esimene ses suhtes on Semperi „Jäljed liival“ (a. 1919), mis oma lõpupoolel juba sisaldab „ajalaule“ ja millest esimene on otse programmiline:

Julmal ajal.

Küllalt lauldud nüüd
 idüllitsevast elust, rahust, vaikusest ja
 armastuse läägest kohvist täiskuu koorega ja
 kõigest, millest toitub muinasjutu vestja,
 millest joobub vahumullitaja,
 kõigest sest, mis vähegi sentimentaalist tõugu.
 Kuulgem teisi laule, hulle vingumisi
 aja lingudest, mis inimese virutavad
 kohe tuleviku haigutavaid lõugu!
 Vaatkem tulekahju keeli väljasirutavaid,
 milles söestuvad aluspalgid,
 Tuhka alles jäävad ainult kivid kalgid,
 inimese jäise ajuga ja julma
 südamega, veripulma
 peiupoisid, inimesed-lihunikud, lihas kaevlejad,
 ohvri sisikonnas käte lämmitajad,
 keset poomissurmas vaevlejad,
 jumalate jalge ette lõmmitajaid.

Semper, Jäljed liival lk. 59.

Järgmise aasta (a. 1920) numbrit kannavad Visnapuu „Talihari“, Underi „Verivalla“, Barbaruse „Katastroofid“. Õigupoolest aasta-arv tiitellehel ei veel määra ilmumisaega: see arv näitab enamasti seda aastat, mil on hakat raamatut trükkima, kuna see alles järgmisel aastal valmis sai ja müügile läks. Nii on ka Semperi „Jäljed liival“ alles a. 1920 publiku kätte jõudnud. Nii et aastat 1920 tuleb meil õigupoolest pidada seks tähtaastaks, mil meie uuemas

luules avalikuks sai äkiline pööre ajalaulude poole. Kes tõepoolest esimesena hakkas sellesisulisi laule kirjutama, on küsimus, mis kirjandusloolasele huvitav välja uurida. Meile ei ole see siin tähtis. Meile on küllalt konstateerimast, et nad, ühed natuke varem, teised pisut hiljem, tõukusid selle uue luulesisu juure. Palju huvitavam ja tähtsam on meile küsimus, mis põhjuse mõjul sündis seesugune pööre.

Osalt võisid põhjuseks olla arvustuses kuuldavalle tulnud etteheited, et meie luuletajate teoseis aja suured sündmused ja küsimused — sõda, vabadusvõitlus, sõja viletsused ja hädad — sugugi ei peegeldu, vaid et nad egoistlikult ja egotistlikult on sulgund oma isiklikkude elamuste ja meeolude (nimelt erootiliste) tigukarpi. Osalt mõjus selleks kaasa ka vist see, et nad ise hakkasid sellest erootikast tüdima: ei olnud ju viimaks enam midagi iseäralist uut ütelda ja politseipiir hakkas lähenema. Kolmandaks andis ainemuutuseks tõuget tutvumine Saksamaal sündind uue kirjandusliku vooluga — ekspressionismiga, mis ütleb, vastandina viimaste aastakümnete vooludelle, ka suurte aadete ja eluküsimustega tahtvat tegutseda. See viimane asjaolu sai vist meie luuletajaile kõige otsustavamaks.

Mis on siis nende ajalaulude sisuks ja aineks? Loomulikult see, mida nende silmis „aeg“ pakkus ja mille sinnamaalist mitte-kujutamist mõnelt poolt neile oli ette heidet.

Sellal möllas veel sõda (meie vabadussõda). Järelikult pidid luules peegeldust leidma sõda ja selle julmused.

Sõda tõi ühes majanduslikku viletsust, teiselt poolt aga ka ülekohtust varanduste kokkuajamist ja sellest järgnevat priiskamist ning prassimist ja üldse sõja-aja kombelist langemust. Ka seda kõike võis puudutada, ja puudutetigi.

Kolmandaks, aeg oli ka suurte poliitiliste ja ühiskonnaliste revolutsioonide aeg. Meie rahva saatusse tõi see aeg niisuguse suure pöörde, millest meie rahvusaate isegi kõige tähtsamaks ja idealistlikumaks peetud kandjad (näit. Tõnisson) ei osand enne seda unistadagi, rääkimata teistest, kes oma lõpmata praktilises *terte à terre* elutarkuses seesuguse unistuse kui lapsiku ja utoopilise oleksid välja naernud, — nimelt Eesti iseseisvuse.

Kõik need sündmused ja nähtused pakuvad ka luuletajaile aineid, mis võiksid neid, kui neil annet, vaimustada kirjutama suurepäraseid, kaasakiskuvaid aateluuletusi, ja

mitte ainult satiirilises, sarkastilises, vihases, pessimistlikus, vaid ka entusiastlikus ja optimistlikus vaimus.

Igatahes võiks oletada, et need uued ained, kui kord meie luuletajad neile pöördusid, tõesti tõid meie luulesse tõsise ja sügava pöörde paremuse poole, vähemalt et selle tagajärjel oleks kadund endine pealiskaudsus ja kergatslikkus, kuna selle asemelle oleks astunud elutõsisem ja sügavam vaatlusviis ning vaimulaad, mis ka aine käsitusviisisse, kitsamas mõttes stiilisse, oleks oma mõju avaldand, tehes sellegi tõsisemaks, ehtsemaks, soliidimaks ja kaotades peenutsemist, tumetsemist või kerglikku iseäratsemist.

Kahjuks ei midagi sarnast ole meie luuletajail sündind. Või nii vähe, et seda peaaegu arvessegi ei maksa võtta.

Endine pealiskaudsus ja välispidisus kestab siingi edasi.

Sõja väliseid nähtusi puudutetakse, kuid enam allegooritsevalt ja stilisatsiooniliselt kui otsekoheselt ja realistlikumalt:

Seisab — üle õla visat topelt püssid,
surmahümni vilistavad topelt flööted,
ümberringi padruntaskutesse võõtet
kimp granaate pistet vööle.
Seisab relvus üleni ja hiiglapikk
toetes mõõga pidemelle . . .

Seisab inimene. Relvus. Raudsed käsivarred.

Tapet ligimesed. Ümber haud ja ahervarred.

Semper, Jäljed liival lk. 72.

Nüüd aeg, kus laulab, hõiskab dünamiit,
mortiirid, haubitsad on avand omad kõrid,
täis mered verejändlisi miine — tapalaevu.

Barbarus, Katastroofid lk. 15.

Surmastik tärisev purskab masinaist, elustet vihast,

Under, Verivalla lk. 10.

Ühtki tõsist, realistlikumat, olulisemat sõja või lahingu kirjeldust ja meeoleu ei ole, nagu näit. Puškinil poemis „Poltaava“, Victor Hugo'l „Waterloo“ ja Runebergil mitmeis luuletusis „Lipujunkru Stähli jutustustes“. Seda hästi teha on juba raskem. Meie luuletajail on ainult sõja koleduste siunamisi, ja sedagi õigupoolest pealiskaudselt, riivamisi, mõõda minnes. Põhjalikumalt, sügavamalt, vägevamat siingi pole. Vahel see muutub, nagu loodusekirjeldusteski, paljaks opereerimiseks sellekohaste sõnadega. Nagu enne looduse- ja armastuselaulud kubisesid sõnust „lõhn, aroom, purpur, kangad, kuld, viin, kirk, suudlusvihm“ jne., on nüüd päevakorral sõnad „granaadid, shrapnellid, mortiirid, haubitsad, trompeedid, paugud, timukad, tapma, tapet, veri, surm,

võllad, poodud, surnukehad, korjused, laibad, raiped, haud, varemud, ahervarred“.

Rohkem puudutetakse üldiselt sõjaga kaasas käivaid viletsusi ja pahesid, üldse tookordist aega, mille hirmsust ja toorust ja hävitavust toonitatakse ja kurdetakse.

Tapp, verine kättemaks, sõdade, nälgade lummutus maa kaevanud ainsaks on laipade, raibete hauaks,

kurdab Kärner (Aja laulud, lk. 15).

Rahvad sadistlikke orgiaid peavad, pimedad hävitusjõõras, ilgub Barbarus (Katastroofid lk. 16): Ja Visnapuu küsib (Talihari lk. 69):

Mis on me aeg?

ja vastab visnapuulikult:

— — — Üks koerapoeg on inimen,
üks raibe jälk, mis kraavin vedeleb.

See stiil on meeldind Kärnerille ja temagi hüüab (Ajalaulud lk. 11):

Aeg nüüdne hullund on, aeg roojane kui peni.

Eriti selle aja kombeline langemus ja neitsite häbitamine näib meie luuletajate tähelepanu köitvat, sest et nad just seda eelistavalt konstateerivad ja kujutavad:

Aeg nüüdne — herra avar kõrtsihoone

Kärner, Aja laulud lk. 16.

On inimene tänapäev taas roppund, patune ja ihatsev
samas lk. 12.

Aeg nüüdne hullund on, aeg tiirane kui libu,
kui neitsi häbitet, kes oman häbin ihar:

samas lk. 11.

Aeg sarnane, — on teotet eluring:
mees lihas roojane, ent kires põleb hoor —
kõik ühte moodi läävad hukka patus . . .

Barbarus, lk. 21.

Oo, vaata, inimene, inimesel näkku,
sa kohkud, et on põgenenud paku
kõik voorused, reklaamiks veel
sääli kõlgub inimsuse mask
kui raibe poodud, lehkav; südameis sadism,

samas lk. 60.

Me maa on patune, maa täis on rooja.
Maa tapnud Jumala, maa jätnud Looja.
Ees liha laudade ja naiste jalgu
maa peab hullumeelist hooratalgu.

Visnapuu, Talihari lk. 23.

Näen: neitsid ja hoorajad sõlmivad sõgedad liidud,
patt tiirane inimest kaunist ja ülevat häbitab.

Kärner, Aja laulud lk. 15.

Kuid kõik see kurtmine ja pahandamine ei tundu nende poolt olevat küllalt tõsine ja siiras¹⁾. Sest kõik see viletsus ja langemus ei näi nende head tuju sugugi rikkuvat. Nende moralistliku meelepaha taga tundub koguni nagu varjat kahjurõõmu, et aeg „nii hull ja roojane“ ja eriti neitseid häbistetakse. Järelikult nende kõlblik indignatsioon on pigemini silmakirjaline. Nad on sellele ropule ajale omas sisimas koguni tänulikud, et see neile annab juhust ja põhjust tarvitada sellekohaseid mõisteid ja sõnu, nimelt „ropp, patt, tiirasus, häbistet neitsi, libu, hoor“, millega jälle saab üllatav ja natuke skandaaliv olla (nii palju kui see praeguse publiku suhtes üldse veel võimalik). See käib eriti Visnapuu, Barbaruse, osalt ka Alle ja Kärneri kohta. Nii tuleb välja, et nad aja traagika nähtuste puhul tarvitavad suurelt osalt oma endise erotika fraseoloogiat ja terminoloogiat (see käib nimelt Visnapuu ja Barbaruse kohta).

Kõik see tuleb sellest, et aja viletsus ja kombeline langemus neid tõsiselt ei liiguta ega pane nende südant verd jooksuma. See viletsus ja eriti kombeline langemus on neile vaid huvitavaks vaatamänguks, mis neile põhjust ja asja annab retooriliste efektide ja fraaside tegemiseks. Kui see viletsus ja langemus paneks neid tundma tõsist kurtmist ja kõlblikku meelepaha, oo, siis nad kõneleksid hoopis teist keelt!...

Barbarus, kes erotikas otsekohelem, on seda ka omis „ajalauludes“. Ta seepärast ei varjagi oma head tuju, vaid näib nagu väljakutsuvalt ja kahjurõõmsalt hüüdvat, et „las käia!“ Ja see sisuline otsekohelem mõjub siis ka stiililiselt kasulikult: ta saavutab seda laadi luuletusis teatava retoorilise hoo, pateetika ja soravuse, mis teevad need deklameerimiseks kohasemaks kui ühegi muu uuema luuletaja omad. Paar näitust:

Katastroof I.

Läab hukka kõik ... maailm on mädand-pude,
 meid ootvad katastroofid ... Soodom ja Gomorra ...
 kõik teotet jumalad ... loob Saatan uue korra ...
 Tood alla kullat troonilt — värisemas all
 ka viimne kuningas — kui märgit tapatali ...
 Läab hukka kõik ... maailm on mädand-pude.

Läab hukka kõik ... maailm on valmind paise,
 nõrk heitleb inime ... kõik tallab soppa vihas
 moraali, väärtused ... ja hukkub omas lihas, —

1) otsekohane, mitte-silmakirjaline.

sest pole armastust, on ainult tahtmine,
ja naised, nende hing — õõtrahter lahtine . . .
Läab hukka kõik . . . maailm on valmind paise.

Läab hukka kõik . . . täis pooduid võllad, palgid.
Ei maksa inimese elu enam püssi pauku,
kui sündind koerapoegei aetakse neid auku . . .
Koit veristub . . . täis loodang hirmsaid nuge, —
Läab hukka kõik . . . täis pooduid võllad, palgid.
j. n. e.

Barbarus, Katastroofid lk. 11.

Muidugi siingi on oma jagu õõnest, liialdetut, fraasilist, gailitlikku, sest autor on ju kõige selle kohta lõpude lõpuks ükskõikne. Need pahed on veel suuremad järgmisis, siin tsiteerimata jäet salmes. Ka mõned värsitehnilised vead (mõned üleliia pikad värsid, näit. kolmanda salmi teine värs) on luuletuse kunstiväärtust vähendamas.

Sišuliselt ja stiililiselt samalaadne on ka järgmine (Katastroof 3-nda 3-as salm):

Veel täna elame, . . . ent valmub katastroof,
moment . . . me elu — null, . . . las huluda trompeedid
ja hüüda hukatust me viimse päeva pasun . . .
Agoonias maailm . . . kõik hakkub . . . veel üks hoop,
üks plahvatus . . . üks pauk . . . neid süütvad mässulecgid, . . .
uut ilma rajama ma saatanaga asun . . .

Katastroofid lk 15.

Jällegi suured liialdet sõnad, mida autor isegi nii väga tõsiselt ei võta! Niisugune Barbaruse luule pakub oma jagu huvitust ja efekti, kui seda lugeda ainult mõned näited. Rohkemal hulgal aga teeb see hõreduse ja lameduse mulje, sest et sel on vähe tihedust ning differentseerumust, kuna see kaldub teatava jämeda- ja üldjoonelisuse poole¹⁾.

1) Sama ütleb Barbaruse ajalaulude kohta ka üks selle rühma luuletaja ise, nimelt Alle: „Barbaruse ajalauluden on palju tunduvalt tehtud toorust ja jõhkrust. Ta kannatab Gailitiga sama stiilipahe all, s. o. ta armastab ennast tüütuseni korrata. Ikka samad bakhanaalid, bokaalid, plakaadid, võllad, katastroofid, finaalid — ei ole leida lehekülge, kus ei haiseks hoovid ja raiped, mis ei kobrutaks paiseid ja muhke, mis ei nõretaks verest, higist, mädast ja muust sodist. Ikka ühed ja samad ropenduse leksikoni superlatiivid teevad lugeja päris tuimaks: kõiki neid vängeid asju antakse ülirohkesti, nõnda et paralüseeerub tajumine. Peale selle liig palju provintsteaatri näitleja üleskruvit, kriiskavat paatost! On jõudu ja algupära, kuid ajalaulude kisendavad dekoratsioonid ähvardavad kõik oma alla matta“ (llo nr. 7, lk. 42).

Tsiteeritagu siiski lõpuks Barbaruselt veel järgmise luuletuse neli esimest salmi:

Hukkumisbakhanaal.

Tantsige, o neitsid, varbad villi,
tantsige, o neitsid, reied rakku,
iga poodut pühitsege piduga,
kõiki neid, kes haavatud on makku,
sõjas raskeks jäänud surma iduga...
tantsige, o neitsid, varbad villi!...

Tantsige, o libud, niuded hikki,
tantsige, te vanad, vatsad vahtu,
iga tapetut ta tänuks tervitage,
nõnda kaua, kui te ise'i jahtu,
maitske elu — joobnud, hirvitage...
tantsige, o libud, niuded hikki!...

Tantsige, o vagad, hinged hukka,
tantsige, o piigad, puusad paigalt...
mõllab uulitsail juhm katk ja taud,
ussid raibeis askeldavad laisalt,...
korjuseid täis alles avat haud...
tantsige, o vagad, hinged hukka!...

Tantsige, o süütud, kehad kärna,
tantsige täis piht ja palged paiseid,...
õudselt, kuulake, orkester mürtsub:
surmamars ju süngelt sürtsub...
tantsige, o süütud, kehad kärna!...

Ka selles luuletuses on värsivigu, muude seas näit. eelviimane rida on 4-jalgne (pro 5-jalgne).

Siiski, kui Barbarus loodab vabrikuist tulevat parandust ja pääsmist, nagu ta seda väidab järgmises salmis:

Las söövad rusu kõntsa tuleleegid,
uut valgust näevad kunstnikud, poeedid,
kus evangeelium meil' kostab vabrikuist...
Ei ole pääsmist teil siis, timmukad ja tapjad,
aeg verejänule ka leiab matjad,
uus elu tuleb nagu torm ja tuisk...

Katastroofid lk. 20.

siis, kui oletades, et see nii on tõsiselt mõeldud ega ole paljas fraas moe pärast, siis teeb siin Barbarus endalle küll petlikke illusioone, sest vabrikuist tulev evangeelium, nagu enamlus seda kõige tegelikumalt näitab, tapab küll neetud kodanlased, aga ei tapa kahjuks nende neetud kodanlaste kombeid — täpmist, priiskamist ja tiirasust —, vaid võtab need kombed neetud kodanlasilt ilusasti üle.

Barbaruse vastand teatavas mõttes on Visnapuu: nagu Barbarus on braveerivalt otsekohene omis ajalauludes, nii on Visnapuu omis silmakirjaline ja simuleeriv.

Ta laulab Talihari (lk. 56):

Oo! neetud olgu kõik, kel juua, süüa,
kel südalinna sõusvad uhked majad
ja kelle pärast ringi jooksvad sajad,
et see, kel midagi muud pole müüa,
veel eaneden ihu neile peab andma
ja nende roojust oma südame all kandma.

Silmakirjalus, Visnapuu! Oleksid ise meeleldi üks neist neetuist, s. o. sööksid ja jooksid kõige paremini ja omaksid maja südalinna, ja selle lisaks, kui võimalik, veel villa Vahemere kaldal.

Samuti ka luuletus „Ärge tapke inimest“ (Talihari lk. 45):

Mul on valus ja häbi.
Sel aal, mil ma magasin, tapeti inimest,
mil ma katsin end vaibaga, poodi inimest,
süda pisteti läbi.

Mul on valus ja häbi.
Kuidas heidan magama, jättes inimest,
kui ma tean, et puuakse jälle inimest,
süda pistetaks läbi.

Poos, fraas, vigurdamine kõik: teisel hommikul läksid kõige rahulikuma meelega Werner'i kohvikusse.

Ainult järgmine „ajalaul“ Visnapuult tundub nende ridade kirjutaja meelest peaaegu heana, ja seda rohkem ta tehnilise vormi — lapidaarse lakoonilisuse tõttu, mille viiekordsed ühesilbilised riimid saavutavad suggestiivse mõju.

Meie, aeg.

Meeletus ja õud.
Surm ja katk ja põud.
Kalli-aja sõud.
Otsa lõpvad jõud.
Täis on aja nõud!

Sõõb suur viha sapp.
Inimsus on lapp.
Sõna ainult krapp.
Hävitus ja tapp.
Risti poodud papp.

Riim veel mõni muu.
Vere sees on kuu.
Hulub peni suu.
Pehkib raip ja luu¹⁾.
Püsti võlla puu!

Igavene õõ!
Hirvita ja lõõ,
tapa, nüü, sõõ!
See veel ainus töö.
Igavene õõ!

1) Soovitan parandada: Pehkib raipeluu.

Ainult värsis „Kalli-aja sõud“ on sõna „sõud“ riimi pärast kistud. Ja ka muidu on üksikud laused katkelised ja vähe üksteisega seotud, mis arusaadavalt küll tingit riimide rohkusest.

Kolmas suur aja nähtus, meile suurim, on Eesti iseisvuse kujunemine ja tõsiasi. Imelikul kombel on see meie luuletajaid kõige vähem inspireerind. Isamaalisi, rahvuslikke noote ei leia me Kärnerilt, Allelt, Barbaruselt, Underilt, Semperilt, Suitsilt. Ainult Visnapuul on natuke ja sedagi, nagu alamal tullakse näitama, nõrgasti ja jõuetumalt. Kust see tuleb? Peapõhjus: rahvustunde nõrkus. See on üldine pahe meie haritlasil. Selle tunde nõrkus on meie alles hiljutise vene kultuuri pärandus. Venelasil kui suurrahval polnud rahvustunnet senni sel kujul vaja, sest et neid ükski ümberrahvustamise ja võõra alla jäämise hädaoht ei ähvardand. Sääli peeti seepärast natsionalismi koguni tagurlikuks, seega taunitavaks nähtuseks, ja seda teatavas mõttes õigusega, sest et vene natsionalism oli sihit „muulaste“ rõhumisele. Sotsialistid ja „sotsiaalselt mõtlejad“ olid, vähemalt teoreetiliselt, rahvuslikult ükskõiksed ja koguni antinatsionalistid. See-eest oli neil teine ideaal: valitseva poliitilise ja majandusliku korra kukutamine ja sotsialistlik tulevikuriik. Esimese poole sellest ideaalist on nad nüüd Venemaal õnnelikult teostand, teise teostamine aga ei näi rahvast just õnnelikuks tegevat.

Teatavalt inimesil, eriti nooremas eas, on tarvidus ideaalide järele. Meie noorsugu puutus viimaste aastakümnete jooksul peajaslikult vene kultuuriga kokku. Ümber vaadates ideaalide järele puutus neile, kel nende järele oli tarvidus, kõige hiilgavamana ja veetlevamana silma vene majanduslik-sotsiaalne või sotsialistlik ideaal. Eesti rahvuslus-ideaal, mis meile loomulikult lähem pidi olema, paistis kahvatuna ja põlatavana vene oma kõrval, mis oma algupära koguni Lääne-Euroopast oli saand. Mis ime siis, et paljud meie idee-inimesed haarasid vene sotsiaalse ideaali järele. Et mitmele meie rahvuslik ideaal nii vähe veetlevana, tühisena ja koguni põlatavana paistis, selles olid peajasliselt süüdi kõige pealt meie rahvusaate kandjad rahvuspoliitikud (näit. Jaan Tõnisson, V. Reiman ja muud), kes ei taiband ega osand seda ideaali teoreetiliselt läbi töötada ja veetlevamal kujul esitada, vaid seda väiksel igaval kujul pakkusid (põllumajandus, maa-kultuur, karskusküsimus jne.); osalt aga olid süüdi ka

ideaaliotsijad ise, kes ainult ahvatlevana serveerit ja valmispuret ideaali oskavad omandada, mitte aga ise küllalt iseseisvalt nägijad ja mõtlejad ei ole, kes oludest endist mõistavad endile ilmavaate abstraheerida. Oleks neil olnud see arusaamine ja oskus, siis nad oleksid aru saand, et meie rahvuslus, meie poliitiliselt rõhut seisukorra tõttu, hoopis teissugune on kui vene suurrahval, nimelt et see ei võind sugugi olla tagurlik, vaid just poliitiliselt ja osalt ka majanduslikult revolutsiooniline ja uuen-dusi nõudev.

Kõige selle tagajärg oli, et meilgi kujunes tugev vene sotsiaalse ilmavaatega haritlaskond, kes rahvusest suuremat ei hoolind. Ja kuigi olude tõttu ja loomuliku instinkti sunnil tegelikult rahvuslane oldi, siis teoreetiliselt vähemalt ei tohit ega tahet seda välja ütelda. Sellega kardeti olla tagurlik ja kodanline¹⁾.

(Järgneb).

J. Aavik.

Viljaneitsid.

Holzmayer mainib muude mütoloogiliste olevuste kõrval „viljaneitseid“ („Osiliana, I, 19). Neist ütleb ta, need olla kahjutegevad olevused. Nimelt ilmuda viljaneitsid lõikuse ajal vilja ja teha lõikusele kahju. Nende viljas viibimist märgates hüütakse neile kolm korda: „Kulla neitsid, ärge tehke paha!“

Niipalju Holzmayer viljaneitsitest. Wiedemann teab neid lõikuse ajal viljale viga tegevat, muidu meie kodumaa rahvaelu uurijad neid ei tunne. Alles Dr. Holmberg on pikemas kirjutuses „Virolaisten viljaneitsyet“ (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia XXXV) need tänini nii vähe

---

1) Olen meie sotsiaalselt mõtlevate ja sotsialistide pärast mures, et kust saavad meie haritlased tulevikus seesugust rahvusvaenulist või rahvustükkõksuslikku ilmavaadet. Sest Saksamaalt ja Venemaalt pole seda lähemal aastakümneil mitte loota: on ette näha, et neis mais kui võidetuis võidule pääseb pööraselt rahvuslik ilmavaade, ja nimelt ka vaimliselt kõige enam esirinnas sammuva elemendi juures.

tähelepandud haldjad harutusele võtnud. Mul on korda läinud veel paar teadet viljaneitsite kohta kätte saada ja tahan sellepärast omalt poolt eesti lugejaid nendega tutvustada. Kuna Holzmayer oma teated Kaarmast ammutanud, põhjenevad minu teated rahvaluulerikka Võnnu kihelkonna ainetel. Muudest kihelkondadest ei ole mulle sellekohaseid teateid silma puutunud.

Kuna Holzmayer mainib, viljaneitsid ilmuda lõikuse ajal vilja ja teha lõikusele kahju, ei leia Võnnu ainetest üks ega teine väide kinnitust. Niipalju kui ma aru saanud, ilmuvad juba kevadel, vist orase tärkamisega, viljaneitsid vilja. Vähemalt kuulutab rahvaluule korjandus, et põllumees seemendamise ajal vilja kaitsmiseks viljaneitsit appi palub, talle uudsohvrit töötades. Ega mees muidu võinud viljaneitsile ohvrit töötada, kui viljaneitsi seemendamise ajal põllule ei ilmunud. Igatahes ohver näikse viljaneitseid ohverdaja vastu lahkeks, heldeks muutvat, kui nad muidu ka pahatahtlikku iseloomu avaldagu. Nagu oletada, ei mõju viljaneitsid mitte ainult vilja kasvamise kohta heatahtlikult ohvrisaamise järele, vaid see mõju ulatub koguni ilmadessegi. Vähemalt teab üks teade viljaneitsi mõjust piksepilvede kohta. Viljaneitsile ohverdanud mehe põllu kohal jääb mujal kanget sadu mahavalav piksepilv nagu tegevuses peatama, ainult mõned vihma piisad saavad sinna põllule. Edasi minnes valanud piksepilv mujal jälle koledat sadu ja rahet välja, nii et igal pool vili puruks pekstud ja must muld järele jäänud, kuna viljaneitsile ohverdaja põld piksevihmast ainult karastust saanud.

Teisegi teate järele edendab viljaneitsi just vilja kasvamist ja sigimist. Nagu kuningas kuningriigis, viibib viljaneitsi viljaväljal ja kannab ta eest hoolt. Korra kasvanud ühe mõisa põldudel väga ilus vili, teise, läheda mõisa põldudel sellevastu ikaldanud vili alati. Viimaks läinud mõisnik, kelle vili ikaldanud, targalt abi paluma. Mida tark õpetanud, ei ole teada; oletada tuleb, et ta vist käskinud viljaneitsitele ohverdada. Igatahes hakanud sest ajast peale teisegi mõisa vili nii kasvama, et üsna ime näha. Viimaks läinud kubjas ööse põllule vaatama, miks vili nii jõudsasti kasvab. Näinud: kesk põldu istunud vilja sees valge neitsi, suure paja alla tuld tehes. Pajast tõusnud aur üles, lagunenud laiale ja sadanud uduvihmana (piiskadena) maha. Piiskade mahasadamist vaataja kupja peale langenud mõni piisk. Koju minnes märganud kubjas, et ta sõrmed ja käed nagu jämedamaks paisunud. Tõesti

kasvanud kubjas ikka suuremaks ja tugevamaks. Kõik, kes teda näinud, imestlenud, et vana mees veel kasvanud. Ülepea siginud mõisa vili seitse aastat väga hästi, siis aga jäänud kõhnemaks. Ka kupja suurus vähenenud.

Teadetest ei selgu, mil põhjusel seitsme aasta pärast vili enam hästi ei siginud. Võimalik, et viljaneitsile ohverdamine järele jäeti ja neitsi enam karastavat kastet põldudele ei lasknud sadada. Ei selgu ka, kas viljakasvu edendajale alati ju ette pidi ohverdama või leppis ta ohvri saamisega pärast lõikust.

Simunas teavad vanad inimesed viljakaitsjatest rääkida. Need elavad viljas ja edendavad vilja kasvu. Pühapäeva hommikul lasevad nad vilja kohal nagu udupilve õõtsuda; sellest maha sadav udu toob viljale sigidust (võrdle: Eesti mütoloogia, lk. 125).

Ühe ka Võnnust saadud teate järele ohverdati kevadel enne seemendamist järgmist viisi: võeti pang vett, pandi vette iga tõugu viljateri, haarati viht peosse, mind nurmele ja riputati vihaga vett igal pool põllule. Uuemal ajal õeldi vett vihast riputades kolm korda: Isa pojuke! Isa pojuke! Isa pojuke! Ei ole küll selgelt õeldud, kuid oletada tuleb, et see ohver viljaneitsitele anti, kes selle ohvri saamise järele vilja sigimist õnnistasid.

Enam ohverdati ehk enne lõikust ja pärast lõikust. Kui rukis hakkas valmima, lõikas peremees haljaid kõrsi, kastis mõdusse ja viis ohvrikivile. Selle ohvriga meelitas ta vist viljaneitsit, et see lõikuse talle õnnelikult kätte annaks. Lõikuse lõpul viis peremees esimese haki ohvrikivile, esimese rellepeksmise järele kühvliga teri, esimese jahvatamise järele pihuga jahu ja uudseleiva tegemise järele esimese leiva. Ei selgu ometi, kas igal puhul ohver viljaneitsile kuulus.

Ühes suhtes ei või viljaneitsigi, nagu näha, põllule sigidust anda, nimelt kui keegi rukkiväljal rukkikõrsi sõlmi seob; mõned arvavad, kolmes kohas põllul. See sugusel korral kaob vilja kasvamine. Aga säherdusestki takistusest loodab rahvas võidu saavat. Ei jaks viljaneitsid takistust võita, võivad inimesed seda teha. Rahva arvamise järele teenib igaüks õnne ära, kes rukki sõlmed lahti päästab. Isegi õlesideme sõlmed käsib rahvasuu lahti päästa; sellest tulla lahtipäästjale kasu ja lehmad poegida hõlpsamalt. Korra ratsutanud kuningas nurmel. Järsku kuulnud ta lindu laulvat: „Sõlm maas, sõlm maas! Kisu katki, kisu katki!“ Kuningas vaadanud,

näinud õlesideme sõlme, lõõnud mõõgaga sideme katki. Selle teoga teinud ta hea sõbra õnnelikuks.

Setude seas näikse Peko vilja kasvamisele edenemist andvat; ta kaju viiakse tihti põllule. Kraasna maarahva seas näikse viljaneitsitele nurmeisa, isegi nurmeema vastavat. Viimset nime on Dr. Kallas Kraasnamaal kõigest korra kuulnud ega ole ta olemise kohta muidu lähemaid teateid saanud. Ka nurmeisa kohta ei ole teatud kuigi palju teateid anda. Temast arvati, et ta vilja kasvamist edendab; talle viidi sõnnikuvedamisel andeid nurmele, vahel aga ka metsa. Kolm korda aastas tuletati teda annetega meelde: sõnnikutalguse päeva hommikul, karjalaskmise päeval ja lehma poegimise järel (Kraasna Maarahvas, lk. 81—82). Ohverdamise põhjus sunnib meid tunnistama, et kui viljaneitsi tegevus nurmeisa ehk nurmeema tegevusega tõesti ühte sulab, viimaste tegevusala ometi palju laiemale ulatub, sest et karigi nende võimupiiri kuulub.

Holzmayr tunneb Saaremaal viljahunti, ka oahernehunti (Osiliana, lk. 113). Ka Läänes olen viljahundist kuulnud lastele räägitavat. Mõnekorra hirmutatakse lapsi viljahundiga, rukkihundiga, nimelt kui lapsed rukkisse täkivad jooksuma. Niisugusel korral hoiatatakse tavaliselt lapsi: „Ära mine rukkisse, rukkihunt tuleb, murrab!“ Lapsed vähemalt peavad uskuma, et olemas rukkihunt, kes suvel kõrges, pikas rukkis varjul seisab ja sealt lastele kallale tungib. Meie ajal arvatakse tavaliselt, et viljahundiga, rukkihundiga lapsi ainult hirmutatakse. Rukkihunt, viljahunt esineb õieti viljaneitsi teisendina, muudetud kujul, püüab niisama paha teha kui saarlaste viljaneitsid.

Viljaneitseid võime viljahaldjateks nimetada. Nagu tuttav, ilmuvad haldjad mitmel kujul, küll inimeste, küll loomade näol. Puudel ja pöösastel, ka metsal on oma haldjad, niisama ka viljal ja kasvudel.

Paljud rahvad tunnevad niisugust viljahaldjat. Dr. Holmbergi arvamise järele on loodus ise niisuguse arvamise inimestesse istutanud (S. Ugr. Seuran toimituksia XXXV, Viljaneitsyet). Vili kasvab mõnekorra lopsakalt, teisekorra kiduralt; ja see ilme paneb inimese hõlpsasti oletama, et viljalgi hing olemas. Hingest aga tekkis pea haldjas.

Eesti rahvaluule tunneb isikuid, kellest enamasti magamise ajal hing liblikuna ehk muu sarnase tiivulise rändama läheb ja mõne aja pärast seni surnu moodi

magavasse kehasse tagasi tuleb. Votjaklased kõnelevad just sedasama Dr. Holmbergi teadmise järele viljastki. Kui vili ikaldab, on viljahing põllult lahkunud. Eelnimetatud uurija on ise näinud, kuidas korra kolm noortmeest ja kolm neidu, ise valgeis riideis, ratsahobuste seljas läinud vilja hinge taga otsima, kuni viimaks valge liblika kinni püüdnud. Selle peale tapetud lammas ja ohverdatud põllul ohvripaigas. Viljahing viidud koju aita ja lastud alles mõne aja pärast põllule. Viljahinge põllule tagasi-
saatmisega arvatakse vilja jälle paremini hakkavat kasvama.

Mordvalastel sellevastu ei esine enam viljahing, vaid viljaema, siis ju täielik viljahaldjas. Dr. Holmberg tahab eesti viljaneitseid idasoomlaste viljahaldjatega ühendusse seada, konstateerib aga, et viimastel tavaliselt ainult üks põllul asub, kuna eestlastel neid mitu olemas, ja et eesti viljaneitsid paha teevad, kuna Volga rahvad neid niisugusteks ei kujuta. Omalt poolt pean seletama, et ei ole sugugi tõendatud, nagu asuks ühel põllul mitu viljaneitsit. Tõsi, räägitakse küll vahel mitmest viljaneitsist, aga vist tuleb ütlust nii mõista, et igaüks isepõllul asub. Võnnust saadud teadetest, viljaneitsi kohta selgub, et igal põllul ainult ühest kõneldakse. Kui Saaremaa teated ka pahategevatest viljaneitsitest jutustavad, võtavad Võnnu andmed viimsel väitel toe jalgade alt. Tartumaalt ei ole ma viljaneitsite pahategemise jälgi leidnud, küll aga nende heategevusest kuulnud. Seega kaob vahe eesti viljaneitsi ja Volga soome sugu rahvaste viljahaldja vahel ikka enam.

Ka sürjanlased tunnevad üht viljahaldjat — pelesnitsa, keda arvatakse rukkis asuvat ja keda kardetakse pahandada, kui rukki õitsmise ajal pestakse. Nad pidanud seda rukki kaitsejumalaks ega julenud rukkisse, kanget karistust kartes, puutuda enne eeliapäeva. Nüüd kardavad pelesnitsat ainult veel lapsed. Vanad arvavad, et sel ajal, kui pelesnitsa veel vilja kaitsis, vili paremini kasvas.

Samasuguse haldja poludnitsa nime all tabame venelasteltki. Nende poludnitsa on ilus, kõrgekasvuline neiu, valgeis riideis. Suvel vilja lõikuse ajal kõnnib ta rukkipõllu peenardel. Väikesi lapsi see ahvatleb rukkipõllule ja laseb need seal kaua aega uita (Максимовъ, Нечистая сила, lk. 147). Tshehlastel on polednitsa metsa naisterahvas, kes lõunaajal liigub, poolakate lõunahaldjas dzievanna ehk dzievitsa tülitab metsas ehk väljadel lõunaajal inimesi.

Sakslasedki tunnevad lõunaema (Mittagsmutter), kes lõunaajal viljaväljadel uidab ja üksi jäetud lapsed ära röövib. Tihti nimetatakse teda ka rukkiemaks. Lapsi hirmutatakse rukki minemast ütlusega, et rukkiema koerad lapsi ära süüa. Leedulased räägivad niisama rukkiemast, lätlased aga viljamoorigest, kes lapsi ära viia. Poolakatel teeb sedasama rzanamatka = rukkiema. Peale selle esineb nende baba-jedza viljas hundi kujul. Jälle teatakse Saksa maal, et paha viljaema uidab viljas hundiga. Mõnekorra öeldakse koguni, viljahundid olla selle lapsed. Veel räägivad sakslased pahategevatest viljanaistest (Kornweiber).

Rootslased tunnevad põllutaati (åkergubben), kellele ohvrit antakse, et ta järgmisel aastal vilja õnnistaks. Niisama räägivad nad ka rogummast, kes lapsi peab viljaväljalt eemale hirmutama (Landtman, Finlands svenska folk-diktning, lk. 712).

Rukkihunt, viljahunt on meil igatahes ühine germaanlastega ja slaavlastega ja on meie esivanemad selle tingimata võõrastelt laenanud. Niisama on saarlaste viljaneitsitel liig palju ühist germaanlaste ja slaavlaste lõunaemaga ehk mis nime lõunaajal viljas uitev paha peale mõtlev naisterahvas kandku. Tartumaa viljaneitsid selle vastu, kelle ülesandeks näikse olevat just vilja kasvu edendamise ja inimestele ennem hea kui kahju tegemine, annavad kätt volga-äärsete soome sugu rahvaste viljahaldjatele. Ehk on eestlased siin hõimlastena kaugel ühise mälestuse ennemuistsest ajast säilitanud; igaüks on seda mälestust oma viisi moodustanud ja nii tekkis viljaneitsite tegevusse meil ja kaugetel sugulastel enam-vähem lahkuminekut.

M. J. Eisen.

Mitmesugused riismed.

(Järg.)

21. Suurest katkust.

Kihnu, 1919 a. — Kihnu rahvasuu jutustab suure katku tuleku üle järgmiselt: *Naisõd käün mere idres riitegä pesemäs. Suur kol'gitõs-pakk tuli merest mäele, läks külä. Kui ta Pärdu pere õuuõ läin, siält akkasid inimesed surõma. Kust ta siis läbi käün ning kis tedä näin, sie suri, kis ei näin, jäen elusõ. Kui ta nuttõs teiise külä läin, üle ranna, akan siält jälle surm. Kaks kolm peret jäen järge.*

22. Laste loetlemislaul.

Tallinnas ning Jüri ja Kose kihelkondades (a. 1920) tarvitavad lapsed mängude juures loetlemisel järgmisi sõnu:

*Eesike, teesike,
eemär, seemär,
kiltär, kaltär,
tagamanni tippen,
tillen, poiss!*

Kelle peale viimane sõna *poiss* langeb, loetakse ringist välja. Nende sõnade teisend (Tallinnast) esineb 70-ne aasta eest juba H. Neusi rahvalaulude kogus, lhk. 415:

*Õfite, tefite,
Semer mater,
Kulter kalter,
Waggane wallan,
Tillan, tippan
Pots.*

Viimast sõna tõlgib Neus saksa keeli: 'Knab'. Et see eksitus on ja meil siin soome sõnaga *pois* 'ära, välja' tegu, mida juba laulu mõte näitab, ja et terve laul meile Soomest rännanud näikse, tõendab järgmine soomekeelne teisend Lapua kihelkonnast (vt. Virittäjä 1900 30):

*Ysikee / tosikee / toukal / loukan,
simakee / maakee / kulter / kalter,
vakama / täysi / tillen / tippu,
portti piäli / kiär/räp / pois!*

Soomlased on mõistagi selle laulukese rannarootslastelt laenanud. Ka kaugemal germani rahvastel on see tuntud.

23. Mehed kaasitajatena.

Anseküla, a. 1920. — Pulmadel ja jootudel laulnud rahvalaulusid muiste ainult mehed. Naiste laulu peetud inetuks ja naeruväärseks, mille kohta öeldud: *nagu lehm möirab* (üle 70-ne aastase vanaaegse põllumehest koolmeistri jutustuse järgi).

24. Väljastpoolt abielu sündinud laste arv vanasti ja nüüd.

Anseküla, 1920 a. — Tüdrukulapsi olnud vanal ajal vähe, keskmiselt 2—4 last aasta kohta terves kihelkonnas.

Ainult nälja-aastatel olnud rohkem, näit. (kirikuraamatu järgi) a. 1869 — 9 last. Kirikuraamatust esinegu siin järgnevad andmed: a. 1748 — 3 last, a. 1749 — 2 (mõlemad lapsed mitte talupoegadel, vaid saksikutel: teine neist mõisnikul, prl. Hedvig v. Toll'il), a. 1752 — 2 (neist teine jällegi mitte talupojal, vaid kellegil Gustava Johana Berggreen'il), a. 1754 — 1 (jällegi Gustava J. Berggreen'il, ka isa endine: Gustav Berendson), a. 1753, 1755, 1756 — mitte ühte, a. 1757 — 1, a. 1758 — mitte ühte, a. 1759 — 1, a. 1760 ja 1761 — mitte ühte, a. 1762 — 2, a. 1763 — 1, a. 1765 — 1, a. 1766 — 2, a. 1767 — 2, a. 1792 — 2, a. 1793 — 5., a. 1794 — 4, a. 1795 — 5, a. 1796 — 2, a. 1797 — 2, a. 1799 — 2, a. 1800 — 1, a. 1801 — 4, a. 1802 — 2, a. 1803 — 4, a. 1804 — 2, a. 1805 — 3, a. 1806 — 2, a. 1807 — 1, a. 1808 — 2, a. 1809 — 4, a. 1811 — 1, a. 1812 — 3, a. 1813 — 3, a. 1814 — 6, a. 1815 — 4, a. 1816 — 3, a. 1817 — 2, a. 1818 — 4, a. 1819 — 6, a. 1820 — 1, a. 1821 — 6, a. 1822 — 5, a. 1823 — 3, a. 1824 — 6, a. 1825 — 5, a. 1826 — 5, ... a. 1869 — 9, ... a. 1914 — 12, a. 1915 — 7, a. 1916 — 17. a. 1917 — 27 (sündinud lapsi üleüldse 45), a. 1918 — 14, a. 1920 (esimesel poolel) — 1 laps.

25. Ebausü eufemismid.

Muhus, a. 1920. — Nõelussi õige nime järele kutsuda kardetakse. Õeldakse selle asemel: *vana matakas, vana kuri, vana ise*. Söögi aegu ei tohi ka rotti ega jänest nimetada, muidu tulla nad toiduaineid närima.

26. Kotu. Kääpjalg.

Käinas, a. 1921. — Mingisugust musta, elaja või peletise kujulist kolli ehk tonti kutsub sinne rahvas nimega *kotu*. Last hirmutades öeldakse: *kotumees tuleb! Kotutama* tähendab 'lapsi kotuga hirmutama'. Sõnu tuntakse ka Pühalepas ja Reigis (kohalikus keeles: *Reikis*).

Pühalepas, a. 1921. — Nimega *kääpjalg* kutsutakse siin 'neljajalgset kurja tonti, kes videviku aegu ümber luusivat'.

27. Käabas.

Ristil, a. 1921. — Vilivalla küla vanaeit jutustab: *Vanal ajal on oln kääpad. Kui keegi oli valges riides, ööldi ka: jüstkuu käabas.*

Ristil, a. 1921. — Nääri laupäeva õhtul kaetakse veel praegugi kõik aknad kinni (vanemates taludes). Vanemal ajal tehtud sel õhtul viljaaitade seintele ja majaustele ristid peale.

(Järgneb).

A. S-te.

Toimetusele saadetud kirjandus.

- Anglo-Saxon Coins found in Finland by C. A. Nordman. The Finnish Archaeological Society. Helsingfors 1921.
- Livonica aus den Supplikenregistern von Avignon (1342 Okt. 11—1366 Mai 9). Bearbeitet von Dr. Arthur Motzki. Mitteilungen aus der Livländischen Geschichte. Herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertums-kunde zu Riga. Einundzwanzigsten Bandes zweites Heft. Riga 1921, Nikolai Kymmels Buchhandlung. 170 lhk.
- Tartu „Ühistöö“ tegevus ja aruanne 11. dets. 1918. a. — 31. dets. 1920. a. Tartus, 1921. 20 lhk.
- Führer durch die Sammlungen der altertumforschenden Gesellschaft zu Pernau: 1920. 8 lhk.
- Rahvusvahelised reeglid laevade kokkupõrke ärahoidmiseks merel. Tõlkinud A. Gustavson ja J. Herm. Kirjastus A.-S. „Varrak“, Tallinnas 1921. 24 lhk.
- Paul Woldemarson: Tööliste küsimus I. Kirjastus Aktsiaselts „Varrak“, Tallinnas 1921. 38 lhk.
- P. Gläser ja E. Pezold: Saksa keele õpetus. Eesti koolidele ümber töötanud H. Pezold. Kirjastus A.-S. „Varrak“, Tallinnas 1921. 68 lhk.
- Prof. Tselpanov: Loogika õperaamat. Keskkoolidele ja iseõppimiseks. 31 joon. tekstis. Eesti keelde toimetanud cand. filos. A. Kuks. Kirjastus A.-S. „Varrak“, Tallinnas 1920. a. 184 lhk.
- Prof. R. Vipper: Uus aeg II (1500—1789). Tõlkinud M. Tork. Toimetanud ja täiendanud J. Tork, Tartu Õpetajate Seminaari direktor. Kirjastus Aktsiaselts „Varrak“ Tallinnas. Lhk. 113—200.
- Fiolologu Biedribas Raksti. I sejums. Riga, 1921. 48 lhk.
- Die Lepra im Kreise Oesel. Eine epidemiologische Untersuchung nebst historischer Einleitung von Siegfried Talvik. Tartu, Eesti Kirjastus-Ühisuse „Postimehe“ trükk 1920. 210 lhk.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski; Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus.

EESTI KIRJANDUS

jätkab käesoleval (1922.) aastal — XVI aastakäiguna — oma ilmumist senisel kujul, iga kuu kohta üks number.

Tellimishind: 200 marka aastas.

Soomes, Saksamaal, Prantsusmaal ja mitmes muus välisriigis võtab iga kohalik postkontor „Eesti Kirjanduse“ tellimisi vastu.

„Eesti Kirjanduse“ senistest aastakäikudest on veel tagavaral:

XIII aastakäik (1918/19) — hind 120 marka.
XIV „ (1920) — „ 140 „
XV „ (1921) — „ 200 „

„Eesti Kirjanduse“ varemate aastakäikude üksikud numbrid à 10—20 marka.

Samuti on ladus veel Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamatu varemaid aastakäikusi (I—IV, VI—IX), müügihind à 50 mrk.

Oma kirjastuseladust soovitame järgmisi raamatuid:

Friedrich Robert Fählmann. Kirjatööde kogu I. Hind 50 m.

J. Jõgever: Eesti keele häälikute ajalugu. Hind 35 mrk.

Joh. Kunder: Eesti vanemad laulikud. Hind 20 mrk.

Balthasar Rüssel: Liivimaa kroonika. Tõlkinud K.

Leetberg. I anne: hind 60 mrk., II anne: hind 110 m.

Rud. Wallner: Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik.

Hind 35 mrk.

Matemaatika sõnastik. Kolmas täiendatud ja laiendatud trükk. Hind 50 mrk.

Palamuse kihelkond. Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. Hind 25 mrk.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuseladu ja asjaajamise büroo asub Tartus, Gildi tän. 8. Asjaajamise tunnid äripäeviti kella 9—3.

Seltsile ehk tema toimkondadele saadetavate kirjade ja muude postisaadetiste a a d r e s s : Eesti Kirjanduse Selts, Tartus (postkast nr. 25).

Seltsi liikmemaksu suurus: 1920. a. 25 mrk., 1921. ja 1922. a. à 50 mrk.

Eluaegne (ühekordne) liikmemaks 1000 marka.

Eesti Kirjanduse Selts.